הרב אהוד אחיטוב

היסודות ההלכתיים של אוצר בית-דין

ראשי פרקים:

א. האיסור לשמור פירות על מנת לחלקם לעניים
ב. ההיתר לקטוף שלא באופן הרגיל
ג. שיטות המפרשים לגבי אופן השינוי בקצירת ובצירת פירות שביעית
   1. שיטת הר"ש — מן ההפקר מותר לקטוף כרגיל
   2. שיטת הרמב"ן — מן המופקר צריך לקטוף כדרך העניים
   3. שיטת הגר"א — מן השמור אסור לקטוף — ומן המופקר רק ביד ולא בכלי
   4. שיטת הרמב"ם — השינוי בכמות שקוטפים
ד. קטיף על ידי שלוחי בי"ד
   1. הטעם שהרמב"ם לא הזכיר את אוצר בי"ד
   2. שיטת החזו"א — הרמב"ם הגביל רק את בעל השדה
ה. הכנסת פירות שביעית למחסנים
   1. הסוברים שאוצר בי"ד אינו מבוסס על מעמדו המיוחד של בי"ד
   2. הסוברים שאוצר בי"ד מבוסס על מעמדו המיוחד של בי"ד
ו. היכולת של שלוחי בי"ד למנוע מאחרים לקטוף
ז. גביית מחיר ההוצאות מהציבור
   1. גביית הוצאות הקטיף והחלוקה
   2. גביית החזר על עבודות מתחילת הגידול
ח. אוצר בי"ד של פירות היתר-מכירה
   1. מכירת פירות שביעית בהבלעה
   2. ההגבלות על מכירת פירות שביעית בהבלעה
   3. מכירה קבועה בהבלעה
   4. מכירה בהבלעה של פירות היתר מכירה
ט. שקילת פירות המחולקים על ידי אוצר בי"ד
י. ביעור של פירות אוצר-בי"ד

הקדמה:

נאמר בתורה: "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתינו...", **ניתן לומר שבמידה מסוימת שאלה זו מטרידה גם כיום את הצרכנים שומרי המצוות, ובימינו השאלה:** "מה נאכל בשנה השביעית...", **משמעותה המליצית היא עפ"י איזו דרך הלכתית נכלכל את ביתנו.**

אחת הדרכים הנעשות מוכרות בשנים האחרונות, היא דרך של צריכת פירות וירקות המגיעים לחנויות "אוצר בי"ד". אוצר בי"ד כפי שהוא נעשה כיום הוא פתרון לחקלאי ולצרכן כאחד. החקלאי יוצר קשר לפני השמיטה או בתחילתה עם אחד מבתי הדין לכשרות שהקים מערך "אוצר בי"ד". לאחר מכן החקלאי מודיע שהוא מפקיר את הפירות ומאז ואילך הוא עובד בשדה כמנהל עבודה של "אוצר בי"ד". לאחר הקטיף מועברת התוצרת לנקודות חלוקה או לחנויות שתחת פיקוח אותו "אוצר בי"ד". בחנות שוקלים את הפירות, כשסכום הכסף שנגבה בחנות מחושב לפי ק"ג פירות, לא כרווח על הפירות כי אם כהחזר הוצאות עבור הטיפול בפירות.

במאמר זה נשתדל לעסוק בשאלת המעמד ההלכתי של "אוצר בי"ד", וכן על השאלות הנוספות הנלוות העולות כתוצאה משימוש בדרך זו, מהשדה והמטע עד הצרכן ועד בכלל.

א. האיסור לשמור פירות על מנת לחלקם לעניים

בתוספתא (שביעית פ"ח ה"א-ה"ד) **מבואר שבי"ד רשאים לקטוף פירות שביעית עבור הציבור, ואף מתואר שם כיצד בי"ד הנהיגו מערך זה, וז"ל התוספתא** (שם):

ה"א: "בראשונה היו שלוחי בית דין יושבין על פתחי עיירות, כל מי שמביא פירות בתוך ידו נוטלין אותן ממנו ונותנין לו מהן מזון שלוש סעודות, והשאר מכניסין אותו לאוצר שבעיר".

ה"ב: "הגיע זמן תאנים, שלוחי בי"ד שוכרין פועלין ועודרין אותן ועושין אותן דבילה ומכניסין אותן לאוצר שבעיר.
הגיע זמן ענבים, שלוחי בי"ד שוכרין פועלין ובוצרין אותן ודורכין אותן בגת וכונסין אותן בחביות ומכניסים אותן לאוצר שבעיר.
הגיע זמן זיתים, שלוחי בי"ד שוכרין פועלין ומוסקין אותן ועוטנין אותן בבית הבד וכונסין אותן בחביות ומכניסין אותן לאוצר שבעיר ומחלקין מהן ערבי שבתות, כל ואחד ואחד לפי ביתו".

תוספתא זו הוזכרה בר"ש (שביעית פ"ט מ"ח), **בראב"ש** (פ"ט מ"ח), **רמב"ן** (ויקרא כה ז), **תוס' רי"ד** (פסחים נא ע"ב ד"ה ובפרק בתרא דתוספתא), **וכן הוזכרה ברמיזה על ידי הראבי"ד בפירושו לתורת כהנים** (בהר פרשתא א' פרק א ס"ק ו), **וכן הוזכרה בהשגותיו על הרמב"ם** (פ"ז ה"ג), **הסיפא של התוספתא העוסקת בדיני ביעור פירות שביעית. לעומת זאת מדברי המכילתא** (שמות פר' כ אות ריד — לפי גי' הגר"א) **נראה שאף אם בעל השדה קוטף על מנת לחלק לעניים הוא עובר על ציווי התורה להשמיט את שדהו, וז"ל המכילתא** (שם):
"והשביעית תשמטנה ונטשתה — בעבודתה, ונטשתה באכילתה. אין לי

אלא פירות [האילן פירות הארץ] מניין? ת"ל ונטשתה מכל מקום. דבר אחר והשביעית וגו' שלא תאמר מפני מה אמרה תורה, לא שיאכלו אותה עניים? הרי אני מכניסה ומחלקה לעניים; ת"ל והשביעית, מגיד שפורץ בה פרצות. אלא שגדרו חכמים מפני תיקון העולם".

וביאר המלבי"ם (התורה והמצוה שם):

"...שהנטישה הוא שיעזבם מרשותו שיהיה הפקר — לא שהוא ישים עליה גדר סביב והוא יחלקם לעניים..."

אמנם נראה באופן די ברור שיש הבדל עקרוני בין דברי המכילתא לדברי התוספתא, כיוון שהן מדברות בשתי נסיבות שונות. בתוספתא (שם ה"א) **מדובר על מטעים שהופקרו על ידי הבעלים שלהם, רק שבי"ד מעמיד פקחים בפתחי העיירות למנוע העברת כמויות גדולות של פירות לצורך מסחר** (עי' רמב"ן ויקרא כה, ז) **ולאחר מכן כבר בי"ד שולח שליחים לבצע את הקטיף בעצמם. לעומת זאת, במכילתא מדובר באדם שאינו מפקיר את שדהו ומונע מאחרים לקטוף. במקרה זה נאמר במכילתא שדבר זה נוגד את מצוות התורה** "והשביעית תשמטנה ונטשתה", **כיוון שגם אם הוא רוצה לחלק לעניים עליו להפקיר את הפירות. וכך כתב במעדני ארץ** (סי' ז ס"ק ב ד"ה ונראה) **ביחס לאדם שאחר שהפקיר את הפירות הוא קוטף על מנת לחלק לאחרים, וז"ל** (שם):

"ונראה דמסיום דברי המכילתא שהוא פורץ פירצות משמע וודאי, דמה שאוסר המכילתא הכנסתם על מנת לחלק לעניים הוא דוקא בכה"ג שעושה כן כמנהג בעלים ומעכב על אחרים. מה שאין כן אם זוכה בהם כשאר כל אדם שזוכה מן ההפקר אין שום רמז לזה במכילתא שיש בזה איסור תורה, וכן הבין גם המלבי"ם עיי"ש. וכמו כן נראה, דכיוון דפירות שביעית הם הפקר לכל אדם ואין להבעלים בהם שום טובת הנאה, מסתבר וודאי דאיסור גמור הוא לאסוף כל הפירות כמנהג בעלים, אפילו על מנת לחלק לעניים. כיוון דחשיב בכה"ג כאילו הוא מכניסם לעצמו, ועובר וודאי בעשה ואין צריכים שום דרשה לכך. ולעומת זה נראה דבכי האי גוונא, שאינו מעכב על שום אדם, שפיר רשאי הבעלים לאסוף כל פירותיו ולהוציאם חוץ לשדהו ולהפקירם הפקר גמור לכל אדם..."

ראיה לכך הוא מביא מדברי המשנה (שביעית פ"ט מ"ז):

"עד אימתי עניים נכנסים לפרדסות עד שתרד רביעה שניה..."

במשנה (שם) **מדובר על מטעים בחורף של השנה השמינית[1], כאשר על העצים יש פירות שקדושים בקדושת שביעית. ולכן נאמר במשנה, שבעל הפרדס**

1. הסבר זה הוא לפי הגי' "עד אימתי עניים נכנסין..." לעומת זאת לפי הגי' "מאימתי עניים...",

זכאי למנוע מהציבור להכנס לשטח המטע, בכדי שלא יקלקלו לו את ירקות השמינית שאינם הפקר, הגדלים באותו שטח. החידוש לדעת המעדנ"א (שם), שאין רצון התורה שנחלק לעניים, אלא שנפקיר תחילה את הפירות. לאחר מכן, במצבים מסוימים, רשאי בעל השדה לקטוף את הכל ולחלק לעניים. כשהתנאי הבסיסי לפי זה, שהמטע הופקר תחילה.

לכן, כאשר הבעלים מפקירים את שדותיהם יכול בי"ד לשלוח שליחים שקצרו עבור הציבור, כשאינם מבטלים בכך מצות עשה של "והשביעית תשמטנה ונטשתה". אלא שעדיין יש לשאול: כיצד יכול בי"ד לפי המתואר בתוספתא (פ"ח שם), לקטוף עבור הציבור את כל כרמי היין והזיתים, מטעי התמרים והתאנים. הרי מתוך דברי הספרא (בהר פר' א), והמשנה (שביעית פ"ח מ"ו), בעצם איסור "לא תקצור", קיימת מגבלה על אופן הקטיף של פירות שביעית. לכן יש לבאר את גדרי האיסור הנ"ל, והאם הוא קיים גם כאשר הוא נעשה על ידי שלוחי בי"ד.

ב. ההיתר לקטוף שלא באופן הרגיל

נאמר בספרא (בהר פר' א):

"...ואת ענבי נזיריך לא תבצור, מן השמור בארץ אין אתה בוצר, אבל אתה בוצר מן (המבוזר) [המופקר]. לא תבצור, לא תבצור כדרך הבוצרים, מיכן אמרו תאינים של שביעית אין קוצים אותה במוקצה, אבל קוצה אתה בחורבה. אין דורכים ענבים בגת, אבל דורכים בעריבה. אין עושים זיתים בבד ובקוטבי, אבל כותש ומכניס לבדידה..."

דרשה זו היא מקור הדין המובא במשנה (שביעית פ"ח מ"ו) **בסתמא:**

"תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה, אבל קוצה אותם בחרבה. אין דורכין ענבים בגת, אבל דורך הוא בעריבה. ואין עושין זיתים בבד ובקוטב, אבל כותש הוא ומכניס לבודידה. רבי שמעון אומר: אף טוחן הוא בבית הבד ומכניס לבודידה".

דין זה מובא בתוספתא (שביעית פ"ו הכ"ז-כט):

"זתים של שביעית אין עושין אותן בקתכי, רבן שמעון בן גמליאל מתיר. רבן גמליאל ובית דינו התקינו שיהו עושין אותן בקתכי. ר' יהודה אומר: טוחנין ברחים, שלא נטחן בה בשאר שני שבוע. ר' שמעון אומר: כותש ומקפה בעריבה.

ענבים של שביעית, אין דורכין אותן בגת, אבל דורכין אותן בעריבה.

מדברת המשנה על תחילת החורף של השביעית. ועי' בגמ' (תענית ו ע"ב) בגליון (שם) שמביא גי' שונה מהגמ'.

ר' יהודה אומר: דורס באצבע בחבית.
תאנים של שביעית; אין עושין אותן גרוגרות, אבל [עושין] אותן דבילה.
ר' יהודה אומר: ממעיך ומנגיב ביד. מפרדין רמונים לעשותן פרד, וסוחטין ענבים לעשותן צמוקין..."

המפרשים נחלקו האם דברי המשנה והספרא, מתייחסים למלאכות שבתלוש או למלאכות שבמחובר. הרמב"ם (פיהמ"ש פ"ח מ"ו) **פירש את הפעולות האמורות במשנה כפעולות בתלוש, וז"ל** (שם):

"מוקצה שם המקום ששוטחין בו הפירות להתייבש, כגון: התאנים והענבים. וחורבה אלכ'רבה. ובד שם מסחטת זיתים... והכוונה בכל זה, שצריך לשנות ושלא יתעסק בפירות שביעית כדרך שמתעסק בשאר שנים. והוא לפי שאמר ה': ואת ענבי נזירך לא תבצור, ואי אפשר לומר שרצונו בפסוק זה לאסור הבצירה לגמרי, שהרי כבר התיר אכילתם באמרו והיתה שבת הארץ לכם לאכלה. ולא נתכוין כאן, אלא כמו שביארו בספרא לא תבצור כנגד הבוצרים מכאן אמרו תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה..."

וכן כתבו הר"ש (פ"ח מ"ו ד"ה חרבה) **והרש"ס** (פ"ח ה"ו במשנה ד"ה אין קוצין) **באותו לשון:**

"...דלא איירי כולה מתני' בלקיטת הפירות אלא במלאכה **דלאחר הלקיטה**..."

אמנם מתוך דברי הרע"ב (פ"ח מ"ו) **משמע שהמשנה מדברת על שינוי באופן הקטיף. וז"ל הרע"ב** (שם):

"במוקצה — כלי המיוחד לקוץ בו תאנים קרוי מוקצה..."

כך גם מתבאר מדברי התפא"י (שם אות לז-מ) **שפירש את כוונת המשנה:**
"תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה". לא יחתכם בשניידענמעסטער — (כלי) המיוחד לכך אלא בחרב משום שינוי וכן את הענבים ידרוך בעריבה מולטר — דגם בתלוש צריך שינוי".

לכך ניתן לומר גם בדברי התוי"ט (שם ד"ה אין קוצין)**, כשמשמע מדבריו, שלמד כן גם דעת הרמב"ם** (פיהמ"ש שם)**, וז"ל:**

"...וכתב הרמב"ם דידוע באמת שאינו רוצה בפסוק הזה לאסור הבצירה כלל שהרי התיר אכילתן באמרו והיתה שבת הארץ לכם לאכלה אבל ר"ל כמו שפירש בספרא [לא תבצור] כדרך הבוצרים והכוונה כדי לשנות ושלא יתעסק בפירות שביעית כדרך שיתעסק בשאר שנים".

כלומר, העיקר הוא ש"לא יתעסק בפירות שביעית כלל, כדרך שמתעסק בשאר שנים". **הגדרה זו שייכת לכל המלאכות שבפירות, הן הקטיף והן הפעולות שלאחר**

מכן. המלאכת שלמה (שם ד"ה תאנים של שביעית) חולק על פירוש הרע"ב והתפא"י (שם), כשלדעתו לא מדובר במשנה (שם) על מלאכות שבמחובר, וז"ל המלא"ש (שם):

"...דלא איירי כולה מתני' בלקיטת הפירות אלא במלאכתן שלאחר לקיטה..."

לענ"ד נראה לומר, שאין כאן אלא מחלוקת פרשנית על אלו מלאכות מדובר במשנה, ואין כוונתו של המלאכ"ש (שם) לומר, שמלאכות שבמחובר מותר לעשות ללא שינוי. כיוון שהסבר זה נוגד את פשט הפסוק וגם את פשט דברי הספרא (שם):

"לא תבצור כדרך הבוצרים".

אלא שאם כן עולה השאלה מדוע הדבר לא נכתב במפורש במשנה?

המשנ"ר (שם ד"ה תאנים של שביעית) ביאר, שבאמת המשנה הדגישה את המלאכות שלאחר הקטיף, אך לא מתוך הבנה שאת הקטיף ניתן לעשות כרגיל. לדבריו, כוונת המשנה לומר, שלא רק הפעולות המפורשות בפסוק (הקצירה והבצירה) אסור לעשותם כרגיל, אלא גם הפעולות שלאחר מכן, וז"ל המשנ"ר (שם):

"משום דבקרא כתיב ענבי נזירך לא תבצור, אשמועינן תנא דמתני', דענבים דקרא לאו דוקא. דהוא הדין בשאר פירות כגון תאנים, אין קוצצין דהוי דומיא דבצירת ענבים. והדר תני, דדריכה בענבים נמי אסור, ובצירה דקרא לאו דוקא. ותני נמי זיתים משום פלוגתא דר"ש".

כלומר, הפעולות האמורות במשנה הן פעולות שלאחר הקטיף, וכוונת חכמים לומר, שגם את הקציר או הקטיף עצמם ניתן לעשות כבשאר שנים. אכן, כפי שראינו לעיל, דברי המשנה (פ"ח מ"ו) מבוססים על דרשת הפסוק: "לא תבצור — כדרך הבוצרים". לפיכך קשה לומר, שכאשר אסרה תורה לבצור כדרך הבוצרים, היא התכוונה להגביל רק את הפעולות שבתלוש, ולהקל בפעולות שבמחובר. שאם כן יוצא ש"יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא", מה עוד שזה נוגד את פשט הפסוק.

לכן צריך לומר שלכו"ע דרשת הספרא מתחלקת לשנים:

א. איסור התורה: לא תבצור כדרך הבוצרים בשאר השנים, כאשר יש שיטות שונות מהי דרך הבצירה שאותה אסרה תורה.

ב. איסור דרבנן: הפעולות שלאחר הקטיף שיש צורך לעשותם בשינוי, כאשר בזה גם יש שתי שיטות עקרוניות כפי שיתבאר.

ג. שיטות המפרשים לגבי אופן השינוי בקצירת ובצירת פירות שביעית

1. שיטת הר"ש — מן ההפקר מותר לקטוף כרגיל

הר"ש (פ"ט מ"ח בסופה) סובר שכל ההגבלות הנ"ל, הם רק ביחס לפירות שנעברה בהם עבירה, כלומר, שלא הופקרו כדין אלא נשמרו על ידי בעלי השדה. לכן, הגבילה התורה את אופן הקציר והקטיף של אותם פירות. וכך כותב הר"ש (שם מ"ו ד"ה בודדה):

"וכולה מתני' דריש בתורת כהנים, מדכתיב לא תבצור כדרך הבוצרים. מכאן אתה אומר תאנה של שביעית אין קוצין אותה במוקצה, וכולה מתני' מייתי התם. וכל מאי דאסרינן הכא, היינו מן השמור. אבל מן המופקר, שרי כי אורחיה כדמוכח בירושלמי".

כשיטת הר"ש כתבו הרא"ש (פ"ח מ"ו) וכן הרדב"ז (פ"ד הכ"ב) בשיטת הירושלמי (פ"ח שם). לדעת הר"ש ודעימיה, כאשר מדובר בפירות הפקר, מותר אף לבעל השדה עצמו לקטוף כרגיל, ואין גם הגבלה על אופן הקציר. ממילא כאשר בי"ד עושים זאת, פשוט שאין בכך בעיה כלל. אמנם במקום אחר מגבילה המשנה (פ"ה מ"ז) את כמות הפירות שניתן להביא מן ההפקר, לכדי חמשה-עשר כדי יין וחמשה כדי שמן. מכל מקום, אין בדין זה הוכחה כנגד שיטת הר"ש. שהרי הר"ש עצמו פירש (שם) שאימתי הגבילו את מכירת הכדים, דווקא כשקיים חשש סביר שהקונה יביא פירות מן השמור בכמויות גדולות, לעשות מהם יין או שמן.

את שיטת הר"ש (שם) פירש החזו"א (שביעית סי' יב ס"ק ט) שאין כוונת המשנה להגביל את בעל השדה או אדם אחר, מלקטוף כמות גדולה של פירות הפקר. אלא ההבנה היא, שאדם שהפקיר כדין ואינו מונע מאחרים לקטוף, סביר להניח שלא יישארו בידיו כמויות גדולות של פרי. לכן אדם שהביא מן ההפקר כמות גדולה יותר, אין בכך שום איסור[2].

בדברי הר"ש (שם) יש חידוש, כיוון שמתוך דברי הספרא (בהר פר' א) שהובאה גם בירושלמי (שביעית פ"ח הלכה ו), נראה לכאורה שיש כאן שתי דרשות: (א) שלא לקצור מן השמור. (ב) שלא לקצור כדרך הקוצרים וכדרך הבוצרים. כאשר הר"ש עושה משני הלימודים דין אחד, שלא לקצור מן השמור כדרך הקוצרים.

מדבריו יוצא, שגם לאחר שקטפו את הפירות, אין הגבלה על אופן עיבוד פירות שביעית, ומותר לעבד אותם כמו בשאר שנים. לכן, מותר לעבד כמויות גדולות יחד וכדו'.

אמנם, מצד הסברא ניתן היה לומר שכאשר כותב הר"ש שאין הגבלה לקטוף מן ההפקר, כוונתו היא למקומות שבכל שש השנים הם מופקרים מכל אדם; אך אינו מתיר לקטוף כרגיל, את פירות המטעים שהופקרו על ידי בעליהם בשנת השמיטה. אך לענ"ד פשט דברי הר"ש אינו מורה כן, שהרי הר"ש חילק בין **שמור למופקר**, ושניהם מושגים ששייכים לפירות שביעית. לכן פשט דבריו

2. עי' שבת הארץ (פ"ח ה"ה אות ד) שלפי שיטה זו תתיישב הגי' במשנה (שם): "ואם הביא יתר מכאן מותר".

שמטע שהופקר בשביעית, לא חלה עליו ההגבלה של "לא תקצור — כדרך הקוצרים".

2. שיטת הרמב"ן — מן המופקר צריך לקטוף כדרך העניים

הרמב"ן (ויקרא כה, ה) חולק על הר"ש, וסובר שההגבלה הנזכרת בספרא (שם) מתייחסת גם לפירות הפקר. לדעתו, הטעם שאמרו חכמים לדוש בעריבה וכן לשנות בשאר המלאכות שאחר הקטיף, זה על מנת שלא יתנהג בפירות שביעית כמו בשנים רגילות. הרמב"ן מבאר (שם) שטעם איסור "לא תבצור", הוא שלא לקטוף כאדם העושה בתוך שלו. וז"ל הרמב"ן (שם):

"...ומכל מקום לא אסרו חכמים פירות השדה המשומר לכל אדם, אלא שלא יקחו אותם מן המשמר, ולכן שנו בתורת כהנים ואת ענבי נזירך לא תבצורו ופירושו מדלא כתיב, ענבי הנזיר לא תבצור וכתיב נזירך לדרוש לא תבצור אותם כדרך נזיר שלך אבל תבצור אותם עם העניים כדרך שהם בוצרים לומר שלא ישמרם לעצמו אבל ילקוט אותם עם העניים כהפקר, וינהוג בהם גם כן כדרך שהעניים נוהגין לדורכן בעריבה..."

הרמב"ן מציין במפורש שגם בפירות הפקר, קיימת ההגבלה שילקוט אותם עם העניים כהפקר. כמו כן גם לאחר הקטיף, מותר לו לעבד את הפירות רק כדרך העניים.

למעשה, אין מחלוקת בין הר"ש והרמב"ן ביחס לצורת הקטיף. כיוון, שגם הר"ש מסכים שיש לקטוף אותם עם העניים כהפקר, וגם הרמב"ן אינו מציין הגבלה מעשית לגבי אופן או כמות הקטיף. כך מסיק החזו"א (שביעית סי' יב ס"ק ה סוף ד"ה ולדעת הר"מ) משיטת הרמב"ן (שם), וז"ל: "ולא מצינו לדעת הרמב"ן איסור שבות בגודל הכמות במופקר". ההבדל המעשי בין הר"ש לרמב"ן, הוא באופן עיבוד הפירות לאחר הקטיף של פירות הפקר. שלדעת הר"ש ניתן לעשות מלאכות אלו בשאר שנים, ולדעת הרמב"ן מותר לעשות אותם בכלים אחרים ובכמויות קטנות. אולם לגבי אופן הקטיף, גם לדעת הרמב"ן יכולים בי"ד לקצור על ידי שלוחיהם ללא שום הגבלת כמות[3]. יוצא שלדעת הרמב"ן גם כאשר מדובר בקטיף הנעשה על ידי בי"ד, לא ניתן לעבד את פירות שביעית שנקטפו בהיתר באופן שמעבדים בשאר השנים. לכן, עשיית יין, שמן, זיתים כבושים וכדו', מותרת בכמויות קטנות יותר, ולא בכלים שעושים בהם כמויות גדולות.

3. לדעת הרמב"ן השינוי בהפקר הוא בעצם העובדה שאינו יכול למנוע מאחרים לקטוף, כבשאר שנים. אך אין הגבלה של כמות מצד הדין, גם אם היא תהיה פועל יוצא מכך שיש הרבה שקוטפים. וראה לקמן (אות ו) האם שלוחי בי"ד יכולים למנוע מאחרים לקטוף.

ואילו לדעת הר"ש כיוון שהפירות הופקרו כדין, שוב אין הגבלה כיצד לנהוג בפירות, כל עוד שאין באותן פעולות פגיעה בקדושת שביעית של הפירות.

3. שיטת הגר"א — מן השמור אסור לקטוף — ומן המופקר רק ביד ולא בכלי

הגר"א (בפירושו שנות אליהו פ"ח מ"ו ד"ה תאנים) **מבאר שמן השמור אסור לקטוף כלל, וממילא כל השינוי המוזכר במשנה הוא רק מן המופקר, וז"ל:**

"...דהכלל, במשומר אסור בשום עניין, אף בשינוי. רק במופקר שרי בשינוי, ודוקא בתלוש, אבל במחובר, אסור אף במופקר לקצור, כי אם לתלוש בידו מכאן אמרו: תאנים של שביעית אין קוצין במוקצה ,אבל קוצה בחרבה, אין דורכין ענבים וכו' ר"ל, שעל זה סמכו ואסרו אף בתלוש בלי שינוי".

לדעתו המשנה כתבה את הכלים שיש לעבוד בהם בתלוש בשינוי, כתוספת איסור דרבנן, לאיסור תורה המפורש שהוא: "לא תקצור — כדרך הקוצרים" ו"לא תבצור — כדרך הבוצרים".

היוצא מדבריו, שאין שום אפשרות לקטוף פירות שביעית בשום כלי, כי אם לתלוש בידים. עפ"י זה הוא מבאר את האמור במשנה (פ"ו מ"ב) **עושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר. כשכוונת המשנה** (שם) **לומר שבסוריה אסור לעשות את המלאכות שאסרה תורה בארץ ישראל, שהם קצירה או בצירה על ידי כלים. לעומת זאת הפעולות לאחר שהפירות נתלשו, שחכמים הצריכו לעשותם בשינוי, התירו חכמים לעשות בסוריה בלא שום שינוי. וז"ל השנו"א** (פ"ו מ"ב ד"ה עושין):

"והטעם דבתלוש מותר, כיוון דבארץ מותר תלוש על ידי שינוי, התירו בסוריא אף בלי שינוי. אבל במחובר שאין מותר בא"י אף בשינוי. אסור בסוריא".

לפי שיטת הגר"א, שאין אפשרות לקטוף פירות שביעית בכלים כבשאר שנים, מותר לבי"ד לשלוח שלוחים לקצור ולקטוף אך הם צריכים לעשות זאת בידיהם. אלא שקשה הרי בתוספתא (שם) **כתוב במפורש ששלוחי בי"ד בוצרין את הענבים ומוסקין את הזיתים. ולא נמצא שגרס אחרת בתוספתא[4].**

4. השינויים בתוספתא לפי גי' הגר"א הם קלים ומתייחסים רק לקטיף התאנים שבמקום "עודרין" כתוב "אורין".

4. שיטת הרמב"ם — השינוי בכמות שקוטפים

בדברי הרמב"ם (פיהמ"ש פ"ח מ"ו) **אין התייחסות מפורשת לאופן השינוי עליו דברה תורה ביחס לפעולת הקטיף עצמו, אולם בהלכות הוא כתב כן בשני מקומות:**

בתחילת דבריו (הל' שמטו"י פ"ד ה"א) **כתב כן לגבי איסור הקציר, שאסור לקצור בכמות גדולה אלא מעט מעט, וז"ל:**

"וזה שנאמר את ספיח קצירך לא תקצור שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה... **אלא קוצר מעט מעט** וחובט ואוכל..."

ובהמשך הפרק מתייחס הרמב"ם (שם הכ"ב-כג) **לאיסור הבצירה, וז"ל:**

"הפירות שיוציא האילן בשביעית לא יאספם כדרך שאוסף בכל שנה שנאמר ואת ענבי נזירך לא תבצור, ואם בצר לעבודת האילן או שבצר כדרך הבוצרים לוקה.

וכיצד עושה תאנים של שביעית אין קוצין אותן במוקצה אבל מייבשן בחברה, ולא ידרוך ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה, ולא יעשה זיתים בבית הבד, אבל כותש הוא ומכניס **לתוך בד קטן ביותר** וטוחן בבית הבד ובקוטב ומכניס לבד קטנה, וכן בשאר הדברים כל שיכול לשנות משנה".

לאחר מכן הביא להלכה את האיסור לאסוף לתוך ביתו כמויות גדולות, וז"ל (שם הכ"ד):

"מצות עשה להשמיט כל מה שתוציא הארץ בשביעית שנאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה, וכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מצות עשה, **וכן אם אסף כל פירותיו לתוך ביתו**, אלא יפקיר הכל ויד הכל שוין בכ"מ שנאמר ואכלו אביוני עמך, ויש לו להביא לתוך ביתו **מעט** כדרך שמביאין מן ההפקר, חמש כדי שמן חמשה עשר כדי יין, ואם הביא יתר מזה מותר".

המקור לדברי הרמב"ם שקצירת כמות מועטת או בצירת כמות מועטת נחשבים לשינוי מהותי בעצם הקצירה והבצירה משאר שנים, הוא בדברי המשנה (שביעית פ"ה מ"ז)**:**

"היוצר מוכר חמש כדי שמן וחמשה עשר כדי יין שכן דרכו להביא מן ההפקר ואם הביא יותר מכאן מותר..."

כוונת המשנה להגביל את כמות כדי השמן וכדי היין שמותר למכור בשביעית ללא חשש שזה שמן או יין מזיתים או ענבים שנקטפו שלא כדין.

דין זה הביא הרמב"ם באיסור קצירה ובצירה (פ"ד הכ"ד)**, שיש איסור לקצור בכמות מרובה. ואילו את הסיפא של המשנה** (שם) **הביא להלכה כאשר דן**

במכירת כלים לחשוד על השביעית ופסק (רמב"ם פ"ח ה"ה), שאסור למכור לאדם כלים מעבר לכמות שרגילים להביא מן ההפקר.

יש לציין שאמנם המשנה (פ"ה מ"ז) והרמב"ם (פ"ד הכ"ד) התייחסו להגבלת הכמות שמותר להכניס לבית, וכלשונו (פ"ד הכ"ד): "ויש לו להביא לתוך ביתו מעט..." אך אין לדייק שחכמים לא אסרו קצירה של כמויות גדולות, והגבילו רק את הכמות שמותר להכניס לבית. שהרי הרמב"ם כתב במפורש בתחילת הפרק (פ"ד ה"א) שיש לו לקצור "מעט מעט". ניתן להסיק משתי הלכות אלו, שהרמב"ם סובר שיש צורך לעשות שינוי בכל הנוגע לטיפול בפירות שביעית. החל מהקטיף שצריך להיעשות בכמויות קטנות, ועד לעיבוד הפירות שצריך להיעשות בכלים שונים או במקום שונה, וכפי שכתב (שם הכ"ג). כך פירש גם החזו"א (שביעית סי' יב ס"ק ה ד"ה דעת הרמב"ן) את דעתו, וז"ל:

"...אבל דעת הר"מ פ"ד ה"א והכ"ב דהקוצר כדרך הקוצרין והבוצר כדרך הבוצרים לוקה..."

וביאר דבריו (שם ד"ה ועניין):

"ועניין דרך הקוצרין פירש הר"מ בגודל הכמות, ולשון הר"מ שם שקצר כל השדה והעמיד כרי ודש בבקר..."

החזו"א מתייחס להבדל בין דין המחובר לדין התלוש — וכותב כפי שאמרנו לעיל שדווקא פעולות הקצירה והבצירה שאינן מפורשות במשנה (פ"ח מ"ו) הן אסורות מן התורה כשעושים אותן כרגיל. עפ"י זה הוא מסביר (שם ד"ה ולדעת הר"מ) את לשון הספרא (בהר פר' א) שחז"ל בתחילה אמרו מהו איסור קצירה ובצירה מן התורה שהוא "כדרך הקוצרים וכדרך הבוצרים". מתוך כך הוסיפו חכמים איסורים נוספים גם בנוגע למלאכות שאחר הקטיף, וזהו מה שנאמר בספרא (שם): "מכאן אמרו חכמים..." — שבא ללמד שהאמור קודם לכן זהו דין תורה.

אמנם לדעת המנחת חינוך[5] ופאה"ש (סי' כב ס"ק א) הרמב"ם (פ"ד ה"א, ושם הכ"ב-הכ"ד) סובר כדעת הר"ש, שכל האיסור לקצור כרגיל הוא רק בשמור. כן גם פירש פאה"ש (שם) והסתמך בזה גם על דעת הסמ"ג (לא תעשה רסט). כשלדעתם כל ההגבלות שכתב הרמב"ם מתייחסות רק לפירות שלא הופקרו כדין, ואילו בפירות שהופקרו כדין ס"ל לרמב"ם שניתן לקוטפם ולעבדם כרגיל. אך לענ"ד הדבר קשה שהרי הרמב"ם כתב (פ"ד ה"א):

"כל שתוציא הארץ בשנה השביעית... הכל מותר לאכלו מן התורה... וזה שנאמר את ספיח קצירך לא תקצור שלא יקצור כדרך שקוצר בכל שנה..."

5. מנ"ח (מצווה שכח מהדורת מכון ירושלים אות א סוף ד"ה והרב המחבר).

משמע מדבריו, שהאיסור לקצור כדרך הקוצרים, מתייחס לכל מה שתוציא הארץ, ואין הבדל בין שמור למופקר. כמו כן ניתן לדייק מדבריו בהמשך (שם הכ"ב), שדעתו היא, שהאיסור כולל את כל הפירות שצמחו בשביעית. שהרי כתב: "הפירות שיוציא האילן בשביעית לא יאסוף אותן כדרך שאוסף בכל שנה" — משמע שכל הפירות שיוציא האילן בשביעית בכלל זה[6].

בתורת השמיטה (סעי' לט הערה ע) הביא את דברי פאה"ש (סי' כב ס"ק א), שגם דעת הסמ"ג (ל"ת רסט) להקל בקצירת פירות הפקר. אולם הוא דחה אותם שאין כן משמעות לשון הסמ"ג (שם), שהרי כתב:

"ואת ענבי נזירך לא תבצור — כלומר הפירות שהנזרת והפרשת בני אדם מהם, ולא הפקרת — לא תבצור. אולם אינך בוצר אלא מן ההפקר. וגם בזו לא תבצור כדרך הבוצרים אלא ישנה כדאיתא בתורת כהנים (בהר פרק א) ובירושלמי דשביעית (פ"ח ה"ו), וכן ספיח קציר לא תקצור פירושו גם בעניין זה, שהרי הזהירה תורה שלא ינעול אדם כרמו ולא שדהו בשביעית אלא יהא הפקר לכל שנאמר: והשביעית תשמטנה ונטשתה".

דברי הסמ"ג מפורשים שיש איסור בכלל לבצור מן השמור, ומותר לבצור מן ההפקר, וגם זאת בשינוי. כן נראה שהבין גם הגראי"ה קוק זצ"ל (שבת הארץ פ"ד הכ"ב אות א) שהרמב"ם חולק על הר"ש. שכן אחר שהביא את שיטת הרמב"ם (שם) כתב את שיטת הר"ש (שם) בתור דעה החולקת, וכן מצויין (שבת הארץ שם הע' 8).

לאור האמור, יש לדון כיצד מתיישבת התוספתא (שביעית פ"ח ה"א-ד) המדברת על אפשרות קצירת השדה על ידי שלוחי בי"ד, עם דברי המשנה (פ"ח מ"ו), לדעת אותם מפרשים שבכל מקרה יש מגבלה באופן הקציר והבציר גם בפירות שביעית שנקצרים מן ההפקר. הן לדעת הרמב"ם וההולכים בשיטתו, שאיסור לא תקצור הוא שלא לקצור כמויות גדולות של פירות, הן לדעת הגר"א שהשינוי הוא לתלוש ביד.

ד. קטיף על ידי שלוחי בי"ד

בשו"ת הרשב"ש[7] הביא את דברי התוספתא (פ"ח ה"א-ה"ד), וביאר באופן פשוט שהסיבה ששלוחי בי"ד יכולים ללקוט בשביל עניים, היא בגלל שבי"ד הם "יד עניים", וז"ל (שם ד"ה ולעניין שאלתכם):

"ולעניין שאלתכם נראה שיש תקנה בדבר שבי"ד יעמידו שומרים בגנות ופרדסים שלא יכנסו גויים והם ילקטו הפירות, ובעה"ב ג"כ ילקט מכללם

6. ועי' עוד חזו"א (שביעית סי' יב ס"ק ה ד"ה דעת הרמב"ן).
7. רשב"ש (סי' רנח הוצאת מכון ירושלים, תשנ"ח).

אם רצה, או הבי"ד יתנו לו מזון ג' סעודות בכל יום והשאר יחלקוהו לעניים, וכדתניא בתוספתאו נראה ממנה ששלוחי בי"ד יכולין ללקוט בשביל עניים, והוא הדין לשמור — **לפי שבי"ד הם יד עניים** כדאיתא בפרק שור שנגח ארבעה וחמשה".

משמע מדבריו שיש לשלוחי בי"ד יכולת לעשות מלאכות שאין לאדם פרטי רשות לעשותם. היכולת שלהם מבוססת על כך שהם "יד עניים", היינו נציגי הציבור, כיוון שבשביעית כל מי שאינו בעל השדה מוגדר כ"עני"[8].

אולם הרש"ס[9] אינו מקבל את ההבדל בין אם זה נעשה על ידי אדם פרטי או על ידי בי"ד. לדעתו כל המגבלות שהוזכרו במכילתא (בהר פר' א) **ובמשנה** (שביעית פ"ח מ"ו) **אמורות גם כשהדבר נעשה על ידי בית דין. לכן חולק הרש"ס** (שם) **על הרמב"ן** (ויקרא כה, ז) **והר"ש** (פ"ח מ"ו) **שהבאנו לעיל, ומפרש שהתוספתא** (פ"ח ה"ג-ה"ד) **מתארת אוצר בי"ד של פירות ששית על מנת שיהיה לציבור אוכל לשביעית.**

וז"ל הרש"ס[10]:

"והא ליתא דהא סיפא הכי קתני (תוספתא שביעית פ"ח ה"ב) הגיע זמן תאנים שלוחי בי"ד שוכרין פועלים ועושין אותן דבלה וכונסין אותן בחביות ואי בפירות שביעית מוקמת לה — פירות שביעית לעשות דבלה מי שרי? והא תניא בתוספתא (פ"ו) פירות שביעית אין עושין אותן דבלה אבל עושין אותן גרוגרות. וגבי ענבים נמי תניא גבי אוצר בי"ד (פ"ח) הגיע זמן ענבים שלוחי בי"ד שוכרין פועלים ובוצרין אותן בגת ודורכין אותם וכו', ואי בפירות שביעית מוקמת לה פירות שביעית לבצור לדרוך אותן בגת מי שרי... **וליכא למימר דמשום דהוו שלוחי בי"ד שרינן להו למעבד בפירות שביעית כשאר פירות החול דהא מקראי יליף להו בתו"כ** ומייתי לה בגמ' להיא ברייתא לעיל בפרק כלל גדול רבא (ה"ו) דתניא התם **לא תבצור כדרך הבוצרים מכאן אמרו חכמים אין דורכין ענבים בגת אבל דורך הוא בעריבה** וכו' וטעמא מדכתיב נזירך למדרש לא תבצור כדרך נזיר שלך אלא כדרך העניים שאין להם הכנות הוא בעצמו פירש כן בפירושיו".

8. עפ"י המשנה (שביעית פ"ט מ"ח): "אחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הביעור", וכן התוספתא (שם פ"ח ה"ד).
9. רש"ס (הוצאת מכון מוצל מאש — שביעית פ"ט ה"ו ד"ה ואני אומר).
10. רש"ס (הוצאת מכון מוצל מאש פ"ט ה"ו ד"ה ואני אומר הטעם).

לרש"ס היה קשה לומר שחכמים היקלו לשלוחי בי"ד לעשות מלאכות שנאסרו במפורש במשנה (שם)[11]. ולכן הוא הבין שצריך לבחון את היכולת של שלוחי בי"ד עפ"י מה שמותר לאדם רגיל לעשות בשדהו ובכרמו. כיוון שקצירה ובצירה הנעשים על ידי בי"ד, אינם מפקיעים איסורי שביעית. החזו"א (שביעית סי' יא ס"ק ז ד"ה ומה שפירש מהרש"ס) דחה את דברי הרש"ס, כשאחת מהשאלות היא, כיצד בי"ד לוקחים פירות שישית שאינם הפקר ומפקיעים אותם מבעלי הפירות על מנת לחלק לאחרים, וז"ל:

> "ומה שפירש מהרש"ס ז"ל שלוקחין פירות ששית תמוה וכי הפקירו בי"ד פירות ששית וגזלו את כל העולם ולא עוד אלא שאין נותנין אף חלקן כשאר עניים..."

אמנם נראה היה לתרץ שכיוון שמתואר כאן מנהג שנהגו הרי שחז"ל תיקנו לקחת מהעשירים ולחלק לעניים עפ"י הכלל ש"הפקר בי"ד הפקר", וכמבואר בדברי הרמ"א (חו"מ סי' ב סעי' א). גם בספר דבר השמיטה (פ"ט מ"ח) חלק תחילה על הרש"ס, וכתב שאכן ההגבלות שנאמרו במשנה לא כללו בתוכם את שלוחי בי"ד. זאת משום, שהמלאכות המוזכרות בתלוש הם מדברי חכמים, וביכולתם שלא לאסור במקרים מסוימים. אך לבסוף הוא דוחה זאת, וכותב שאכן גם לשלוחי בי"ד אין היתר לעשות מלאכות יותר ממה שהתירו חכמים במשנה (פ"ח מ"ו), והחילוק בין המשנה לתוספתא, מקורו בזמן שנכתבה התוספתא הנ"ל. לפי דבריו, הדין המוזכר בתוספתא הנ"ל היה בתקופה שקדמה למשנה, כאשר אז המלאכות בתלוש היו מותרות על ידי חז"ל ללא הגבלה[12]. בתקופה מאוחרת יותר, כשאסרו חז"ל מלאכות אלו, נאסר גם על שלוחי בי"ד לעשותן, ולכן התוספתא לא הובאה להלכה. כך הוא מבאר גם את הביטוי "בראשונה" המוזכר בתוספתא (שם). למעשה גם דבר השמיטה מקבל את שיטת הרש"ס שכיום לא ניתן לקטוף בכמויות גדולות גם על ידי בי"ד.

1. הטעם שהרמב"ם לא הזכיר אוצר-בי"ד

הרש"ס (שם) כאמור לעיל ביאר את התוספתא באופן חדשני מתוך מטרה ליישב את התוספתא עם דברי המשנה (פ"ח מ"ו). אולם נראה שבפני הרש"ס עמדה שאלה נוספת: מדוע הרמב"ם לא הזכיר כלל את דברי התוספתא הנ"ל? לכן ביאר הרש"ס שהתוספתא אינה עוסקת כלל בפירות שביעית. התייחסות

11. מסתבר שהרש"ס גם העדיף שלא לומר שיש מחלוקת בין התוספתא למשנה בדין זה.
12. יש לציין שהסברו של דבר השמיטה (שם) יכול להתיישב רק בשיטת הרמב"ן שהבאנו לעיל שאין הגבלה על כמות הקטיף כי אם שיקטוף כדרך העניים — ולפי הפרשנות שהמלאכות שבתלוש נאסרו מדברי חכמים.

מפורשת להשמטת הרמב"ם את דברי התוספתא מצאנו בדברי הרדב"ז (פ"ז ה"ג בפירושו הראשון), כשדן באופן ביעור פירות שביעית והיתר אכילתם אחר הביעור. הרמב"ם (פ"ז ה"ג) פסק שאופן הביעור הוא: "...שורף באש או משליך לים או מאבד בכל דבר שמאבד", והשמיט את דברי התוספתא (פ"ח ה"ד) שניתן לאכול את הפירות לאחר שביערם כדין. והקשה עליו הראבי"ד (שם) מדוע לא פסק כדברי התוספתא (שם) שניתן להפקיר את הפירות ולאכול אותם לאחר הביעור. בעקבות שאלה זו כתב הרדב"ז (פ"ז ה"ג ד"ה מחלקן מזון ג' סעודות) שני הסברים להשמטת הרמב"ם את התוספתא, וז"ל:

"...והשמיט הך תוספתא (רפ"ח) דהיו שלוחי בי"ד יוצאין וכו' **לפי שאינה הלכה**, אי נמי **שאינה אלא בראשונה**, שהיו שם בי"ד אוצרין ומחלקין, וכתב משנתינו כצורתה".

לפי הפירוש הראשון, הרמב"ם סובר שכל התוספתא אינה הלכה[13]. לפי פירוש זה השמטת הרמב"ם את התוספתא נובעת מחמת הבנה עקרונית שלא ניתן לקצור ולבצור פירות של אוצר בי"ד והוא הדין נמי שגם את המלאכות שבתלוש אסור לעשות באופנים הרגילים בשאר שנים. ובכך הוא מסכים עם דעת הרש"ס אלא שהוא חולק עליו בפרשנות התוספתא ומבין שהתוספתא התייחסה לפירות שביעית — אך "אינה הלכה". לפי הפירוש השני, הרדב"ז מתייחס רק להשמטת הרמב"ם את דעת התוספתא המתירה לאכול פירות שביעית אחר הביעור (כפי שיבתאר בהמשך), ואין בדבריו התייחסות לכך שבתוספתא התירו לקצור ולבצור בכמויות גדולות. אך בספר אור לציון[14] אחר שהביא את דברי הרדב"ז כתב "הרי הבין מדברי הרמב"ם דליתא לתקנה זו בימינו". כלומר, דעתו שהרדב"ז ס"ל שבכל מקרה הרמב"ם אינו פוסק כדעת התוספתא הנ"ל.

אמנם בין האחרונים יש שיישבו את שיטת התוספתא גם אליבא דהלכתא. החסדי דוד בפירושו לתוספתא (שביעית פ"ח ה"א) פירש אותה ההיפך מדעת הרדב"ז (שם) ולדעתו רק בראשונה ראו בי"ד צורך לאכוף את הדין ולמנוע מאנשים לאסוף יותר מהמותר, אבל בזה"ז לא ראו צורך לעשות כן. וכך כתב החסדי דוד (שם ה"א ד"ה בראשונה):

"...אפשר דבראשונה היינו בזמן שהיו הרבה חשודין על השביעית הוצרכו

13. הרדב"ז (שם) התייחס לדברי הרמב"ם (הל שמטו"י פ"ז ה"ג) שפסק במפורש שלא כדברי התוספתא כיצד לבער פירות שביעית, שהרמב"ם כתב שמצוות ביעור פירות שביעית היא בשריפה, בעוד שבתוספתא מתואר שבזמן הביעור אדם מפקיר פירותיו מחוץ לביתו.
בכל זאת לענ"ד נראה שהרדב"ז הבין שהרמב"ם סובר שכל התוספתא אינה להלכה, שהרי הדגיש בדבריו שהשמיט "הך תוספתא דהיו שלוחי בי"ד וכו' לפי שאינה הלכה...".

14. אור לציון (שביעית פרק ד סי' ו ד"ה ואולם בעיקר תקנה זו).

לתקן דבר זה, ואח"כ אכשור דרי ולא היו כ"כ חשודין. אי נמי אפשר דסבר האי תנא שביעית בזה"ז דרבנן. וה"ק דבראשונה היינו בזמן שהיה נוהג שביעית מדאורייתא, ואח"כ בזמן הזה דאינו אלא מדרבנן לא קפדי כולי האי".

אך גם החסדי דוד לא נתן טעם בדבריו להשמטת הרמב"ם את דברי התוספתא. גם החזו"א הבין שהרמב"ם סובר שיש יכולת לבי"ד לקצור בכמויות גדולות עבור הציבור, ובכל זאת הוא מבאר שאין סתירה בין התוספתא למשנה כפי שיתבאר.

2. שיטת החזו"א — הרמב"ם הגביל רק את בעל השדה

החזו"א מחדש שכל ההגבלות שכתב הרמב"ם הן על הקציר עצמו והן על האיסוף לתוך הבית קיימות רק כאשר בעל השדה קוטף את הפירות שהפקיר. אך כאשר אדם אחר שאינו בעל השדה יורד לתוך שדה שהפקירו בשביעית — ניתן לקטוף ללא הגבלות כמות. לדעתו פשט הפסוק "שדך לא תקצור" **וכן** "ואת ענבי נזירך לא תבצור" — **המלמד אליבא דהרמב"ם שלא לקצור ולבצור בכמויות גדולות אמור רק ביחס לבעלי השדה — אף שהפקירו את פירותיהם, ולא ביחס לאדם אחר, כשאחת מההנחות הן שבשדה שלו אדם יכול למנוע אחרים מלקטוף, אבל בשדה של אחרים שבה אחר — אין חשש שהוא יוכל למנוע מאחרים לקטוף.**

וז"ל החזו"א (שביעית סי' יב ס"ק ה ד"ה דעת הרמב"ן):

"...אבל דעת הר"מ פ"ד ה"א והכ"ב, דהקוצר כדרך הקוצרין והבוצר כדרך הבוצרין לוקה, ומשמע דאפילו מן המופקר קאמר, וקרוב הדבר שאין לאו זה אלא בקוצר שדהו אבל קוצר שדה אחרים מדין הפקר אינו בכלל האזהרה".

וכן כתב החזו"א (שביעית סי' יב ס"ק ו ד"ה ומהא דתניא):

"ומשמע בתוספתא שם שבוצרין הכל בבת אחת ולא מעט מעט. ויש ראיה מכאן דאף לדעת הר"מ אין איסור רק בבעלים..."

וכן כתב (שם) **בהתייחסו לפעולות הנוספות שרגילים לעשותם בפירות שנקטפו היינו הדריכה ועשיית השמן והגרוגרות — שגם אז יש הבחנה בין הבעלים לבין אנשים אחרים, וז"ל החזו"א** (שם):

"ומהא דתניא בתוספתא הובא ברמב"ן ובר"ש פ"ט מ"ח דבזמן שיש אוצר על פי בי"ד דורכין ענבים בגת וזיתים בבית הבד, שמעינן דהא דתנן פ"ח מ"ו שאין דורכין ענבים בגת היינו דוקא בעלים, אבל אותן שזכו מן ההפקר מותרין בכל, וקרא דלא תקצור כדרך הקוצרים בבעלים אזהר רחמנא..."

וכן מסיק בסוף דבריו (שביעית סי' יא ס"ק ז), **וז"ל** (שם):

"...ואנו אין לנו אלא דברי הראשונים ז"ל דאיירי בשל שביעית וכשהן ביד בי"ד מותר לדרכן בגת..."

הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בספרו מעדני ארץ (סי' ז ס"ק ד ד"ה הנה) **חולק על דעת החזו"א** (שם) **וכותב שגם בשדות אחרים יש איסור קציר ואיסוף בכמות גדולה. שתי ראיות הוא מביא לשיטתו: במשנה** (שביעית פ"ה מ"ו) **נאמר:**

"אלו כלים שאין האומן רשאי למכרם בשביעית מחרישה וכל כליה העול והמזרה והדקר אבל מוכר הוא מגל יד ומגל קציר ועגלה וכל כליה זה הכלל כל שמלאכתו מיוחדת לעבירה — אסור, לאיסור ולהיתר — מותר".

דין זה נפסק ברמב"ם (הל' שמטו"י פ"ח ה"ג) **שמותר למכור לחשוד על השביעית את הכלים המותרים אף שיתכן שיקצור רק באיסור, כיוון שיתכן שיקצור בו בהיתר, דהיינו:** "אם יקצור בו מעט ויביא על העגלה הרי זה מותר". **והקשה במעדנ"א** (שם) **הרי לפי האמור בחזו"א יש תלייה יותר חזקה שאם יקצור כמות מרובה בשדות אחרים ויביא לתוך ביתו כמות זו זה גם יכול להיות מותר. הוכחה נוספת כותב במעדנ"א** (שם) **מכך שהתוס'** (מנחות פד ע"א) **נדחקו לחדש שקצירה לצורך גבוה מותרת בשביעית בכדי לנמק מדוע הותרה קצירת העומר בשביעית. והרי לדעת החזו"א קצירת העומר על ידי שלוחי בי"ד צריכה להיות מותרת בלאו הכי — שהרי השדות שנקצרו אינם שדותיהם של שלוחי בי"ד? ולשם מה לדחוק שקצירה לצורך גבוה מותרת בשביעית?! לכן מסיק במעדני ארץ** (שם) **ש"**...דאי מוכח דלעניין איסור קצירה אין שום חילוק בין בעלים לאחרים".

ה. הכנסת פירות שביעית למחסנים

במשנה (פ"ה מ"ז) **נאמר:**

"היוצר מוכר חמש כדי שמן וחמשה עשר כדי יין שכן דרכו להביא מן ההפקר ואם הביא יותר מכאן מותר ומוכר לעובדי כוכבים בארץ ולישראל בחוצה לארץ".

בפשטות המשנה מדברת על כמות של צריכה שנתית של שמן ויין, שמשפחה צורכת במשך שנה[15]**, ונחלקו המפרשים ביחס למי נאמרה משנה זו? הר"ש** (פ"ה מ"ז) **ביאר שדברי המשנה** (פ"ה מ"ז) **אמורים רק לגבי אדם החשוד לשמור את פירות שדהו בשביעית. משום כך אסרה המשנה** (שם) **למכור לו**

15. שאר פירות ניתן לקטוף מידי שבוע, כפי המבואר בתוספתא (פ"ח ה"א) אך יין ושמן היו מכינים אותם לאחר עונת הבציר והמסיק לכל השנה כולה, ממילא אדם יכול היה להכניס לביתו למשך השנה כולה.

כדים בכמות גדולה, כיוון שיש חשש שישמור את זיתיו או ענביו ורוצה לעשות כמות גדולה של שמן ויין. אבל לדעתו אין איסור למכור כדים בכמות גדולה לאדם כשר, שחזקה עליו שקוטף רק מן ההפקר. הסבר זה, עולה בקנה אחד עם שיטתו של הר"ש, שאין הגבלה על הכמות שמותר לאדם מישראל לקצור בשדה של הפקר. לכן, אם קטף כמות גדולה מותר למכור לו כדים בכמות גדולה, על מנת שיוכל להכניס לביתו וישתמש בהם עד מועד הביעור.

לעומת זאת לדעת הרש"ס (פ"ה מ"ז במשנה ד"ה ואם), התוס' חדשים (שם בשם הרש"ל והר"ז), המשנה אוסרת מכירת כדים בכמות גדולה לכל אדם. הסבר זה מתיישב עם שיטתם, שגם מן ההפקר יש הגבלה על הכמות שמותר לאדם להביא לביתו.

הרמב"ם הביא את דברי המשנה להלכה בשני מקומות (הל' שמטו"י פ"ד הכ"ד, פ"ח ה"ה), והוא חילק אותה לשני דינים:

בנוגע לאיסור ההבאה לבית מן ההפקר, כתב הרמב"ם (הל' שמטו"י פ"ד הכ"ד) שאסור לאדם להביא לביתו מן ההפקר ולאצור כמויות גדולות של אוכל, וכלשונו (שם):

> "...ויש לו להביא מעט לתוך ביתו כדרך שמביאין מן ההפקר חמש כדי שמן, חמש עשרה כדי יין, ואם הביא יתר מכאן מותר".

התבאר במפורש בדבריו שכמו שאסור לאדם לקצור בכמויות גדולות, כך גם אסור לו להביא כמות גדולה לביתו אם אחרים קטפו. כך גם משמע מדבריו, כשהזכיר את איסור מכירת הכדים בכמות גדולה שכתב (שם פ"ח ה"ה) שאסור למכור כדי שמן ויין בכמות מרובה, וכלשונו: "היוצר מוכר חמש כדי שמן וחמש עשרה כדי יין..." מוכח מדבריו שיש איסור על כל אדם להביא לביתו יותר ממה שהתירו חכמים, שהרי לא הזכיר שמדובר דווקא בחשוד על השביעית. כן כתב גם בדבריו ערוה"ש (זרעים סי' כט סעי' ז), ועי' שבת הארץ (פ"ח ה"ה אות ג-ה).

בתוספתא (פ"ח ה"ג) מבואר ששלוחי בי"ד אכן הכניסו כמויות גדולות של פירות לאוצר שבעיר. השאלה היא האם ניתן ליישב את דברי הרמב"ם עם התוספתא, כפי שיישבו את דבריו בנוגע לאיסור קצירה של כמות גדולה[16].

החזו"א (שביעית סי' יב ס"ק ט ד"ה שם מ"ז) הסתפק בדבר, וכתב שאולי בנוגע לאצירת פירות שביעית, מחמיר הרמב"ם גם על שלוחי בי"ד. האיסור לאגור

16. על הר"ש לא קשה כלום, כיון שלדעת הר"ש המשנה (פ"ה מ"ז) והתוספתא (פ"ח ה"ב) משלימות אחת את השניה: המשנה הגבילה רק את הכמויות שאסור להכניס פירות מן השמור, והתוספתא מדברת על הכנסה מן ההפקר, ששם אין הגבלה של כמויות.

פירות הוא חלק מאיסור סחורה; לכן איסור זה חל על כולם על מנת למנוע מסחר בפירות אלו. מסקנתו שהוא חלק מאיסור הקצירה, והאיסור קיים רק על בעל השדה, וז"ל החזו"א (שם):

"...אפשר שכל שאוסף משדות אחרים מותר אף במרובה אלא שאין דרך לאסוף הרבה מן ההפקר שהרי יש לוקטין הרבה..."

במעדני ארץ (שביעית סי' ז אות א ד"ה פסק הרמב"ם) דחה את חילוקו של החזו"א בדעת הרמב"ם בין בעל השדה לאדם אחר, כפי שדחה זאת בנוגע לאיסור הקצירה. לדעתו הרמב"ם (שם פ"ד הכ"ד) למד את מצוות "והשביעית תשמטנה ונטשתה", כמצווה להפקיר על מנת לתת הזדמנות שווה לכולם. הוא מדייק זאת מלשון הרמב"ם (שם) "ויד הכל שוין בו בכל מקום", היינו שאחר ההפקר אין הבעלים שונים משאר אדם. משום כך, לא מסתבר שאחר שהתורה אמרה שכולם שווים בפירות שביעית, היא תתיר לאדם מישראל לאצור פירות שביעית בכמות גדולה, ותאסור זאת על בעל השדה. לכן אם התורה אסרה הכנסת פירות לבית או למחסן בכמות גדולה, היא אסרה זאת על כל אדם מישראל. מכאן הוא הסיק שגם לבי"ד אסור הן לקצור פירות בכמות גדולה, והן לאסוף אותם למחסנים, כיוון שהם אוצרים פירות שביעית ומונעים מהאנשים לקחת מהם כפי צרכם.

יש לציין שגם החזו"א (שם) מסכים שלפי הרמב"ם, **בעל הקרקע לא יוכל להיות שליח בי"ד לקצור ולאסוף, כיוון שעליו חלים האיסורים הנ"ל**. למעשה, החזו"א הקל בדבר, והדברים מובאים בחוברת הליכות שדה (50 עמ' 37) אודות נוסח שטר אוצר בי"ד אשר נעשה בנוכחות החזו"א, וז"ל:

"אחרי שנעשר בי"ד באו בהסכם עם מר ושיהיה הוא השליח שלהם לפקח על חלקות השדה שלו..."

אך פשוט שהחזו"א הקל בדבר, משום שהסתמך על דעת הר"ש שהבאנו לעיל שפירות שנקטפים מן ההפקר מותר להכניסם לבית בכמות בלתי מוגבלת[17].

בספר חוות בנימין (ח"א סי' ט עמ' סח ד"ה ונראה) כתב מו"ר הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל להקל בקצירה ואיסוף של פירות בי"ד מטעם אחר. לדעתו אוצר בי"ד המובא בתוספתא (שם) אינו מוגבל לאותן כללים של איסור קצירה ובצירה

17. במשנת יוסף (ח"ג עמ' נד אות טו) נוקט כדעת החזו"א (שם) ביחס לאיסור הקצירה והבצירה, אך מתוך פרשנותו השונה ביחס לאוצר בי"ד ניתן להבין שגם בעל השדה יכול להיות שליח. ועי' בספר משמרת השביעית (ירושלים תשנ"ד — קונטרס אוצר בי"ד עמ' יב-יד) שכותב שפשט הרמב"ם הוא כדעת החזו"א, ולענ"ד יותר פשוט לומר בדבריו כפי שכתב במעד"א (שם) שאין חילוק בין בעלים לאנשים אחרים בדין זה.

שהוזכרו לעיל. לדעתו, גם הרמב"ם מתיר לשלוחי בי"ד לקצור ולבצור פירות בכמויות גדולות ולהכניסם למחסנים, אף שאסור לאדם פרטי לעשות כן. טעם החילוק הוא, שכל ההגבלות שיש במלאכות הקצירה והבצירה וכן במלאכות שבתלוש, הם דווקא כאשר אדם עושה כן בדרך בעלות על השדה. אבל שלוחי בי"ד מותרים בכל המלאכות הנ"ל כיוון שהם עושים כן כנציגי הציבור, שלא בדרך בעלות. וז"ל החוות בנימין (שם):

> "...אבל לרמב"ם שכל עיקר האיסור הוא כשעושים כדרך שעושים כל השנה, אם כן הדריכה בגת של הענבים וכל כיו"ב הם באיסור תורה, איך הותר להם לשלוחי בי"ד, אלא ע"כ מפני שכל האיסור הוא — הבלטת הבעלות שיש בזה, וכל שנעשה במופגן על ידי שלוחי בי"ד שמראה שמן ההפקר זה נאסף כל עיקר האיסור אינו קיים".

לפי זה **אין מניעה שבעל הקרקע יהיה שליח בי"ד**[18] לאחר שהפקיר את הפירות.

1. הסוברים שאוצר בי"ד אינו מבוסס על מעמדו המיוחד של בי"ד

לאור האמור לעיל ניתן להבחין בשתי גישות בראשונים ביחס ליכולתו של בית-דין לעשות "אוצר שבעיר". יש סוברים שאוצר בי"ד אינו מבוסס על מעמד מיוחד של בי"ד, אלא עומד בכללים של איסור קצירה ובצירה שחלים על האדם פרטי. לעומת זאת יש סוברים שאוצר בי"ד מבוסס על מעמדו המיוחד של בי"ד.

לדעת הר"ש (פ"ח מ"ו) והרמב"ן (ויקרא כה ז) היכולת של בי"ד לקצור עבור הציבור אפשרית לפי הכללים של גדרי איסור קצירה ובצירה, שאחר הפקרת הפירות ניתן לקטוף בכמויות גדולות וכן להכניסם לבית. יתכן שהם העדיפו לפרש כך, מאשר לחדש שלבי"ד יש מעמד מיוחד, שמאפשר להם לקצור כמויות גדולות יותר מאשר אנשים פרטיים[19]. כמו כן המעדני ארץ (סי' ז) וכן שאר האחרונים הסוברים שלא ניתן ליישב את שיטת הרמב"ם עם דברי התוספתא, סוברים שדעת הרמב"ם היא שאין לבי"ד היתר מיוחד לקצור יותר מאשר אדם פרטי. גם החזו"א שמיישב את שיטת הרמב"ם עם התוספתא, אינו מנמק את הקולות של אוצר בי"ד כקולות המיוחדות לבית הדין, אלא בגלל שזהו קציר משדות אחרים.

18. באופן דומה כתב הגר"ש ישראלי זצ"ל גם בחוות בנימין (ח"ג עמ' תרכב ד"ה הרי לנו).
19. גם דעת הרש"ס הסובר שהתוספתא אינה מדברת על פירות שביעית יסודה בהבנה זו, שאין הבדל בין אדם פרטי לשליח בי"ד.

2. הסוברים שאוצר בי"ד מבוסס על מעמדו המיוחד של בי"ד

בשו"ת הרשב"ש[20] שהבאנו לעיל התבאר במפורש שבי"ד יכול לקצור ולאסוף בגלל היותם יד עניים. בדרך זו כתב המשנת יוסף (ח"ג עמ' נג ד"ה והתוספתא). גם דעתו של הגר"ש ישראלי זצ"ל (חוות בנימין ח"ג עמ' תרכב) קרובה יותר לגישה זו שאמנם פשוט שאין כוח לשלוחי בי"ד לעבור על איסורי תורה; מ"מ ביכולתם לקטוף בכמויות גדולות, כי הם שליחי ציבור ולא פועלים בזכות עצמם.

לאור מה שלמדנו לעיל יש לבחון האם גופי הכשרות המקימים אוצרות בי"ד יכולים להיחשב כ"יד עניים", והאם יש להם סמכות להפקיע ממון. בימינו אוצר בי"ד מוקם בדרך כלל על ידי גופי כשרות המקימים בי"ד מיוחד לפני השביעית. אותו בי"ד מתקשר עם חקלאים המעוניינים בכך, והם נעשים שלוחיו לקטוף את הפירות ולהביאים למחסני בי"ד. אכן לדעת הרשב"ש (שם) כל גוף צדקה שיש לו סמכות של גבאי צדקה הינו "יד עניים", והוא יכול גם להקים מערך של "אוצר בי"ד". לפי המשנת יוסף, היכולת לקטוף עבור הציבור נתונה רק לבי"ד שיש להם סמכות להפקיר את שדות הציבור[21]. אך גם הוא מסיק שכל שלושה אנשים שנתמנו על ידי הציבור לטפל בעסקי הציבור, יכולים לעשות אוצר-בי"ד. בדבריו הוא הסתמך על דעת השו"ע (חו"מ סי' סז סעי' יח) שכל שלושה שהימחום רבים עליהם הם כמו בי"ד של רב אמי ורב אסי לעניין פרוזבול, וכן על סמך דברי הרמ"א (חו"מ סי' ב סעי' א בהגה) שכל בי"ד שנתמנה על ידי טובי העיר יכול לתקן תקנות[22].

לדעת הגר"ש ישראלי זצ"ל אין כל צורך שלבי"ד תהיה סמכות להפקיר ממון, או סמכות של גבאי צדקה. כל גוף שמפרסם שהוא מקים מערך אזורי או ארצי של קטיף וחלוקה עבור הציבור — מותר לשלוחיו לעשות את כל המלאכות של הקטיף והאיסוף כרגיל.

20. רשב"ש (סי' רנח הוצאת מכון ירושלים — ירושלים תשנח).
21. היינו בי"ד הקבועים בעיר או שנתמנו על ידי שבעה טובי העיר אך לא לכל שלושה שישבו מעצמם.
22. ולענ"ד הדברים אינם מובנים, היות שהרמ"א (חו"מ סי' ב) שעליו מסתמך המשנ"י (שם) התייחס לאותם שבעה טובי העיר שבעיר "שהם בי"ד הגדול, ומכין ועונשין והפקרן הפקר כפי המנהג...". כלומר הוא דיבר על טובי העיר שהיתה להם בפועל סמכות ענישה ואכיפה והפקעת ממון — מעמד שאין לשום בית דין לענייני כשרות שיש לו "אוצר בי"ד".
ועי' על כך בקובץ מנחת ירושלים (תשנד עמ' קעג אות נד-נה) שגם הוא נשאר בקושיה על יסוד זה.

ו. היכולת של שלוחי בי"ד למנוע מאחרים לקטוף

שאלה נוספת שדנו בה הפוסקים, האם יכול אדם להיכנס למטע הנמצא בפיקוח בית הדין ולקטוף לצורך אכילה, כפי שיכול היה לעשות בשאר המטעים בשביעית; או שבסמכות בי"ד למנוע את הקטיף מאנשים יחידים, לתועלת כלל הציבור?

הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בספרו מעדני ארץ (סי' ז) כתב שאין בי"ד יכול למנוע מאדם שרוצה לקטוף באופן פרטי. הוא הוכיח כן משומרי הספיחין בשביעית, שנטלו שכרם מתרומות הלשכה (עפ"י שקלים פ"ד ה"א), בכדי למנוע מאנשים לקצור את הספיחין שנועדו לקרבן העומר. והקשו התוס' (מנחות פד ע"א ד"ה שומרי ספיחים) כיצד ניתן לעשות כן, הרי בכך שהם מונעים אנשים מלקצור, הם עוברים על איסור שמור. כשיוצא מכך שמביאים את העומר מתבואה שנעבדה בה עבירה ולדעות מסוימות אף התבואה אסורה. התוס' (שם) כתבו באחד התירוצים, שאותם שומרים רק ביקשו ממי שבא לקטוף שלא יעשה זאת, וכלשונם (שם):

"...דשומרי ספיחים דהכא לא היו מונעים בני אדם מליקח אבל היו מודיעין להן והם פורשין מאליהן".

המעדנ"א (שם) הוכיח מכאן, שאין ביכולת בי"ד למנוע מאחרים לבוא ולקטוף באופן חופשי. שאם הדבר היה מותר, תוס' (שם) היו מתרצים שלשומרי ספיחין הדבר היה מותר, כיוון שהשדה היתה בפיקוח בי"ד. מוכח מכאן שס"ל שאין לבי"ד יכולת למנוע מאחרים לקטוף מהמטע שבסמכותו.

המשנת יוסף (ח"ג עמ' נג ד"ה והתוספתא) דחה ראיה זו, וכתב שקיים שוני מהותי בין שמירת ספיחים על ידי שלוחי בי"ד לבין אוצר בי"ד. המטרה של שומרי ספיחין הייתה שאף אחד מישראל לא יקצור, בכדי שהתבואה תהיה למנחת העומר. מעשה זה אם היה נעשה בצורה כפייתית, נחשב ממש לאיסור שמור. לעומת זאת "אוצר בי"ד" נחשב "יד עניים"[23] כדברי הרשב"ש (סי' רנח). לכן בי"ד שמונע קציר של יחידים לטובת כלל הציבור, אינו עובר על איסור שמור. שהרי הציבור יקבל את הפירות בסופו של דבר בתחנות החלוקה.

בספר מנחת ירושלים (עמ' קסה אות כז) כתב שבי"ד רשאי למנוע מאחרים לקטוף, כפי שרשאי למנוע מכל אחד מישראל לאכול מאכלות אסורות. בדבריו הוא מתבסס על הסברו של הרמב"ן (בהר כה, כז) שהמטרה של אוצר בי"ד הוא

23. בשביעית כל הציבור נחשבים עניים כפי האמור "ואכלו אביוני עמך", עפ"י המשנה (שביעית פ"ט מ"ו).

למנוע מאנשים לזכות בפירות שלא כדין ולעשות בהם סחורה. לכן בי"ד מונע מחשודים על איסור סחורה או על מצוות ביעור, מלבצע את חפצם. יוצא מדבריו שאין בי"ד רשאי למנוע מאנשים כשרים אשר רוצים לזכות בפירות אלו בכמות מועטת. כך באמת נרשם מפי החזו"א על ידי הרב פלס שלא ניתן למנוע מאדם אחר מלקטוף פירות שבמטע שבפיקוח אוצר בי"ד, וז"ל:

"אפשר להוריד בלי בי"ד — (כלומר מותר לקטוף בלי רשות הבי"ד), דמנלן שיכולים לעכב אחרים מלקטוף".

וכך גם כתב במעדנ"א (שם) שאין אפשרות לעכב בעד מי שקוטף.

למעשה: ההנחיות המקובלות היום, הן שלא מונעים מאדם החפץ בכך לקטוף למטרת אכילה. אמנם, גובים ממנו את הוצאות העבודה שעד הקטיף, ביחס לכמות שקטף, כפי שעושים גם בחנויות של אוצר בי"ד.

כאן עולה שאלה נוספת על עצם יכולת בי"ד לדרוש מכלל הצרכנים את ההשקעות שבי"ד השקיע בתשלום שכר העבודה עבור הקטיף וההובלה. שאלה נוספת, האם יכול בי"ד לדרוש מהציבור את החזר ההוצאות שבטיפול בעצים, בשלבים שעדיין לא היו פירות על העצים?

ז. גביית מחיר ההוצאות מהציבור

1. גביית הוצאות הקטיף והחלוקה

בתוספתא (שביעית פ"ח) לא הוזכר מהיכן שילם בי"ד את שכר הפועלים שקטפו את הפירות עבור הציבור. לא נזכר שהם גבו זאת מהאנשים שבאו לקבל את הפירות מה"אוצר שבעיר". יתכן, שבי"ד שילם להם מכסף שהיה ברשות בי"ד ממקורות אחרים.

השאלה היא במצב שאין לבי"ד מקורות מימון עצמיים, האם הוא יכול לבקש מהציבור? הרי לבקש כסף עבור הפירות באופן קבוע, יש בכך איסור סחורה. כמו כן הדבר יוצר מצב, שכל הכסף שמתקבל בחנויות נתפש בקדושת שביעית. כסף כזה אין לבי"ד יכולת להשתמש בו באופן חפשי מבחינת קדושתו, שהרי לשלם לפועלים שעובדים במערך של הקטיף והשיווק — לא ניתן בכסף זה. כיוון שתשלום לפועלים נחשב כפריעת חוב, דבר שאסור לעשותו בדמי שביעית.

בספר משמרת השביעית[24] כתב שאין רשות לגבות הוצאות העבודה מהציבור. בספר מנחת ירושלם (עמ' קפו אות ב-ג) כתב שהבי"ד או שלוחיו, רשאים

24. משמרת השביעית קונטרס אוצר בי"ד הוצאת מכון דעת ותבונה — ירושלים תשנד).

לגבות מהציבור רק הוצאות הכרחיות שהציבור היה מסכים שיעשו, ואין בי"ד יכול לתבוע את כל ההוצאות שעשה החקלאי כשליח בי"ד. בספר משנת יוסף (ח"ג עמ' נו סעי' כ) **מביא את דעת ה"קדושת שביעית"** (להרה"ג שאול ברזם זצ"ל — תשכה) שנטה לומר שניתן לגבות את דמי ההוצאות של החקלאים בתורת צדקה. לכן הסיק שרק בי"ד שיכול לכוף על הצדקה, יכול לדרוש מהצרכנים שישלמו צדקה לחקלאים. אמנם המשנת יוסף עצמו (שם ד"ה ומסתבר) חולק עליו, וסובר שכל זמן שאין בי"ד דורש זאת כתנאי לקבלת הפירות, אין בכך איסור סחורה.

לעומת זאת מו"ר הגר"ש ישראלי זצ"ל בספרו חוות בנימין (ח"ג סי' צח עמ' תרכא) כותב שגביית ההוצאות מהציבור היא דבר מובן מאליו. לדעתו, העובדה שהפירות הם הפקר, אינה צריכה למנוע מבי"ד לקבל תשלום מהצרכנים עבור השירות שניתן להם. בדבריו מתבסס הוא על העובדה שהרה"ג יעקב משה חרל"פ זצ"ל כתב למרן הגראי"ה קוק זצ"ל ליפו, בשמיטת תר"ע על צורת אוצר בי"ד שנעשה באותה שנה בירושלים. מכתב זה נדפס בחלקו בחוברת "הליכות שדה" (גליון 50 עמ' 30), וכך כותב הרב חרל"פ זצ"ל:

> "...זה יותר מחודש ימים באסיפת חכמים בבית הגאון ר"ח ברלין שליט"א, כי לבעבור לצאת כל החששות יעשו כסדר שאמר הדר"ג שליט"א בשנה שעברה בפה — בתור שליחות מבי"ד ואת מחיר הכסף יהיה רק עבור ההוצאות יין..."

מתוך הדברים ניכר שהיתה הצעה בעל פה של הרב קוק זצ"ל לגר"ח ברלין זצ"ל על סידור אוצר בי"ד. היסוד של אותה הצעה, שבי"ד ייגבה מצרכני היין את מחיר ההוצאות של שלוחי בי"ד, ומסתבר שמדובר על מחיר הקטיף וההובלה.

2. גביית החזר על עבודות מתחילת הגידול

שאלה נוספת שעלתה בשמיטות האחרונות, לדעות שהבאנו לעיל שניתן לקבל החזר הוצאות מהציבור, על מה ניתן לגבות את הוצאות העבודה. האם בי"ד יכול לגבות כסף רק עבור הקטיף וההובלה מהמטע לחנות, או שמא יכול לגבות את החזר הוצאות העבודה, החל משלבי הגידול המוקדמים.

הגר"ש ישראלי זצ"ל במאמרו "השמיטה במהלך הדורות"[25] כותב שגביית הוצאות העבודות שלפני הקטיף, היא היתר דחוק, וז"ל:

"להרחיב את הדין של שלוחי בי"ד הנזכר בתוספתא גם על העיבודים,

25. בצאת השנה (היכל שלמה ירושלים תשי"ט), מדריך שמיטה לצרכן (מכון התורה והארץ עמ' 95).

ולהשתמש בזה גם כלפי הבעלים עצמם... יש כאן הערמה בולטת, וכמעט ביטול של הפקר הפרי למעשה..."[26]

בספר לקראת שמיטה ממלכתית (תשנג — עמ' 177-180) כותב הרב ויטמן, שאף שלא הוזכרה בתוספתא התקשרות עם בי"ד עוד בתחילת העבודות במטע, אין זו סיבה לשלול מלעשות דבר זה בתקופתנו. לדעתו בזמן התוספתא לא היה צורך בהשקעה מרובה בעיבודים, ולכן לא נזקקו למציאות של התקשרות עם בי"ד לפני הקטיף. אולם כיום, בגלל צורת התיכנון וההנדסה החקלאית, דרושות עבודות רבות יותר, ומותר לדרוש את ההוצאות. זאת ועוד, אם בי"ד מעוניין שלציבור יהיו פירות טובים בשביעית, הוא מבקש מהחקלאי לעבוד בשדה עוד לפני השביעית כשהשדה עדיין אינה מופקרת. כמו כן החקלאי עובד בשביעית בציוד פרטי שלו, דבר שאינו חייב לעשותו. לכן לדעתו מותר לבי"ד לגבות מהציבור הוצאות אלה.

ח. אוצר בי"ד של פירות היתר-מכירה

1. מכירת פירות שביעית בהבלעה

בשנת השמיטה ה'תר"ע, העלה הגראי"ה קוק זצ"ל הצעה להקים אוצר בי"ד לפירות של היתר מכירה. ההצעה היתה שכל האיכרים שמכרו את קרקעותיהם לנכרי עפ"י היתר המכירה, יחתמו על שטר שהם מפקירים את פירות הכרמים והמטעים שלהם, ומוסרים אותם לרשות בי"ד. לאחר מכן יימכרו פירות השביעית בהבלעה לתושבי ירושלים, וגביית הכסף באופן רשמי לא תהיה עבור הפירות, כי אם רק על החזרי הוצאות ושכר עבודה.

ונביא את הדברים בלשונם כפי שכתב (אגרות הראיה ח"א שי"ג) לגר"ח ברלין זצ"ל, וז"ל:

"לכבוד ידידו עוז הרב הגאון הגדול פאהמ"ד מור"ח ברלין שליט"א שלום וברכה.

הנני מוצא לי לחובה להודיע את כתר"ה שי' שגם מראשית העניין, כשראיתי את נחיצות השימוש בהיתר ההפקעה על ידי המכירה לכללות ישוב ארצינו הקדושה, גמרתי בדעתי לעשות בכל זאת את כל מה דאפשר לצאת ידי חובת כל הדעות. ועל כן תיקנתי חותמות שחקוק עליהם שהמחיר בשביעית יהי' רק בשביל המכשירים והטורח, כדי להסיר מהדמים דין קדושת שביעית ולעשות על ידי זה את הסחורה על ידי הבלעה. וגליתי דעתי לכל מכירי הנכנסים לדבר עמי בעניין זה, שבדעתי

26. אך עי' בחוות בנימין (ח"ג עמ' תרכא) משמע שחזר בו מכך.

להכין גם כן לפני הבציר שטרי הפקר, שיפקיר כל אחד את הפירות שיש בהם חשש שביעית, שימצאו בקרקעותיו, וימסור לבי"ד, ושטר הרשאה שבי"ד מרשים להבעלים הנ"ל לעשות טורחם ומכשיריהם. **אלא שמראש הסכמתי שכיוון שיש לנו יסוד המכירה שמאז סמכו עליו לבד אין לדקדק כל כך כמה יקחו בעד המכשירים והטורח, כיוון שהדבר מפורש שאין הדמים בעד גוף הפירות...**[27]"

כפי שרואים יסודה של ההצעה הוא להנהיג אוצר בי"ד על פי התוספתא (פ"ח ה"א-ה"ד) אולם בפרטי ההצעה היו שני חידושים:

א. שגם פירות שגדלו בקרקע שנמכרה לנכרי, שמעיקר הדין אין להם קדושת שביעית — ישווקו במסגרת אוצר בית דין.

ב. שלא יחלקו את הפירות כפי שרואים בתוספתא, אלא ימכרו אותם בהבלעה. באופן, שהאיכרים יקבלו כסף כפי שהיו עושים ללא אוצר בי"ד, אך באופן מוצהר הוא ייגבה עבור העבודה וההוצאות. מכירה כזו נקראת מכירה בהבלעה, כיוון שמחיר הפירות מובלע בשכר העבודה והוצאות אחרות. התועלת במכירה כזו, שקדושת שביעית אינה עוברת מהפירות לכסף, כיוון שבאופן מוצהר התשלום הוא על דברים שאין בהם קדושת שביעית[28].

2. ההגבלות על מכירת פירות שביעית בהבלעה

מקור דין זה של מכירה בהבלעה מובא במשנה ובגמ' (סוכה לט ע"א) לגבי קניית אתרוג מעם הארץ בשביעית[29]. חז"ל רצו למנוע שלא יגיע לידי ע"ה כסף שקדוש בקדושת שביעית, שכן במקרה שהמוכר הוא ע"ה — צריך לצרף ולהבליע את התמורה עבור האתרוג בתשלום עבור הלולב שאין בו קדושת

27. היו שתמהו על צורת אוצר בי"ד: לשם מה האיכרים היו צריכים לחתום על שטר הפקר, הרי פירות שביעית הם מופקרים ועומדים (עי' מכתבו של הגר"פ אפשטיין זצ"ל — נדפס בהליכות שדה 50, ובספר מנחת ירושלים — פרק אוצר בי"ד). גם למ"ד שצריך להפקיר בפה, עדיין קשה לשם מה הצריכו לעשות זאת על ידי שטר. לענ"ד נראה, שכוונת הגראי"ה קוק זצ"ל הייתה שלא להסתפק בהפקר בפה, כיון שמדובר כאן בפירות שגדלו בקרקע שנמכרה לנכרי, והאיכרים נהגו בפירות כבעלים. לכן היה צורך בשטרי הפקר, בכדי שתהיה משמעות לכך שהפירות משווקים כ"אוצר בי"ד", ושלא ייראה הדבר כהערמה גמורה.

28. בספר משנת רבי עקיבה (דף כג ע"ב ד"ה אכן ההיתר) כתב שאם זה נמכר לאחר שהבעלים הפקירו את פירותיהם אין הדמים נתפסים בקדושת שביעית. אך אם לא היו מפקירים, גם במכירה בהבלעה הכסף היה נתפס בקדושת שביעית. ויש לדון בדבר ואכמ"ל.

29. יש לציין שמכירה באופן ארעי התירו חז"ל באופנים שונים ואין בה משום סחורה, וכך פסק הרמב"ם (הל שמטוי פ"ו ה"א) ועי' שבת הארץ (פ"ו ה"א אות א-ה).

שביעית. וכך פסק הרמב"ם (הל' שמטו"י פ"ח ה"י-הי"א). אך ישנן כמה שיטות המגבילות את היכולת מכירה בהבלעה:

א. מכירה בהבלעה מותרת רק בפערי מחירים סבירים, כפי הדוגמא המובאת בגמ' (סוכה לט ע"א) שלדעת חלק מן המפרשים (שם) היא הבלעה שאין בה הערמה גלויה. באופן כזה ניתן באמת לומר, שאכן הוא מוכר לו באותו מחיר רק לולב ונותן לו אתרוג במתנה.

ב. יש הסוברים שרק במכירה אקראית מותרת הבלעה, אך במכירה קבועה גם מכירה בהבלעה אסורה, ויש בה משום איסור סחורה האסורה בפירות שביעית[30].

ג. יש הסוברים שהבלעה מותרת, רק כשמוכרים פרי שיש בו קדושת שביעית עם פרי של ששית או מאכל אחר כגון בשר ודגים, אך אין למכור פרי של שביעית ולהבליע אותו בשכר העבודה של המכירה[31]. לאור זאת יש ללמוד מדוע הדגיש הגרא"י קוק זצ"ל (אגרות ח"א שי"ג) שהצעתו היא על פירות היתר מכירה.

3. מכירה קבועה בהבלעה

דעת הגרא"י קוק זצ"ל היתה אמנם שאין איסור סחורה בהבלעה וכפי שכתב בשבת הארץ (פ"ו ה"א אות ג' סעי' 5). כמו כן דעתו הייתה שניתן להבליע את מחיר פירות השביעית, גם בתוך תשלום העבודה והחזרי ההוצאות, וכפי שכתב במפורש בשבת הארץ (פ"ח הי"א אות ב סעי' 2). אולם הוא הדגיש כבר בתחילת דיני קדושת פירות שביעית (פ"ה הי"ג אות א סעי' 2) **שאין להקל למכור פירות שביעית בהבלעה אם המכירה נעשית באופן קבוע.**

הדברים אמורים כלפי מה שכתב בספר מנחת ירושלם (עמ' קעד-קעו), שהצעתו של הגרא"י קוק זצ"ל למכור פירות של אוצר בי"ד בהבלעה מבוססת על שיטתו שאין איסור סחורה בהבלעה[32]. כמו כן נכתב בספר הנ"ל, שכיוון שהרידב"ז סבר שלא ניתן לעשות הבלעה של מחיר הפירות במחיר ה"טורח והמכשירים", לכן נדחתה ההצעה על ידי הגר"ח ברלין זצ"ל[33]. לאור זאת הם הסיקו, שהבסיס עליו מושתת אוצר בי"ד כיום, נוגד את דעתו של הגר"ח

30. עי' בהערה הקודמת.
31. ועי' בהרחבה שבת הארץ (פ"ח הי"א אות א).
32. נדפס בהערותיו לספר השמיטה של הגרי"מ טיקוצ'ינסקי זצ"ל (פ"ח הע' 2 — נדפס גם בשבת הארץ קונטרס אחרון סוף סי' כג ד"ה ולשיטת תוס').
33. עי' עוד על כך בספר משמרת השביעית (הוצאת דעת ותבונה תשנ"ד — קונטרס אוצר בי"ד), משנת יוסף (ח"ג עמ' נא-נב בהע' אות ט), וגיליון הליכות שדה (50).

ברלין זצ"ל. לדעתם אוצר בי"ד כפי שהוא נהוג היום, אין לו מעמד הלכתי של מנהג, כיוון שהוא לא התקבל בפועל על ידי בי"ד של ירושלים באותה תקופה. לענ"ד בדברים אלו יש התעלמות מוחלטת מגישתו ההלכתית של הגרא"י קוק זצ"ל לדיני שביעית בכלל ולאוצר בי"ד בפרט, כפי שיתבאר.

4. מכירה בהבלעה של פירות היתר-מכירה

למעשה ניתן לומר, שהגרא"י קוק זצ"ל כלל לא רצה להתיר לסחור בפירות שביעית בהבלעה, אלא כאשר יש עוד סיבה נוספת להקל, וגם זאת לא באופן קבוע. הדבר מוכח מתוך המובאות מספרו שבת הארץ כפי שהבאנו לעיל. הסיבה שהוא הציע לעשות אוצר בי"ד לפי העקרונות הנ"ל, הייתה דווקא מתוך גישה מחמירה שמטרתה לצאת ידי כל הדעות, אם הדבר אינו גורם הפסד לאחרים. דברים אלו נכתב על ידו במפורש בנידון זה באגרות הראי"ה (ח"א אגרת שי) ובעוד מקומות[34]. לכן אם היה מדובר בפירות שביעית שגדלו בשדה ישראל, לא היה הגראי"ה קוק זצ"ל מתיר לגבות את מחירם הרגיל של הפירות בהבלעה, אלא את ההוצאות בלבד כפי שכותב הרה"ג יעקב משה חרל"פ זצ"ל באגרת שהבאנו לעיל.

העובדה הפשוטה היא שהגראי"ה קוק זצ"ל חידש באותו אוצר בי"ד, חומרות ולא קולות. החומרה היתה, שבמקום לשווק פירות של היתר מכירה באופן חפשי בשוק, הוא הציע למכור אותם לפי הכללים של מכירת פירות שביעית. לכן, אין להסיק מהצעתו הנ"ל מהי דעתו אודות חלוקת פירות שביעית שגדלו בקרקע ישראל והופקרו על ידי בעליהם. ואדרבה נראה שלא היה מיקל נגד דעת חלק מהפוסקים, כאשר ניתן למצוא דרך לצאת ידי כל הדעות.

לענ"ד נראה שמדבר זה התעלמו הכותבים בספר מנחת ירושלים (שם)[35].

ט. שקילת פירות המחולקים על ידי אוצר בי"ד

לאור מה שהתבאר לעיל שניתן לגבות מהציבור את הוצאות העבודה, דנו הפוסקים כיצד לחלק את ההוצאות בין הצרכנים. הדבר הפשוט ביותר הוא

34. באותה אגרת דורש הגראי"ה קוק זצ"ל מוועד המושבה רחובות שלא ימנעו מאיכר ת"ח, החפץ שלא לעבוד אדמתו בשביעית על סמך היתר-המכירה.

35. יש להצטער על הסגנון הלא מכובד שיש בספר הנ"ל הן כאשר מוזכר שמו של הרב קוק זצ"ל במפורש או ברמז — הן כאשר מתייחסים לדבריו — ולדעתי העניה יש בה סרך של ביזוי ת"ח ועל כגון דא נאמר: חכמים הזהרו בדבריכם — ועי' עוד מה שכתב בילקוט יוסף שביעית ח"א ירושלים תש"ס עמ' תריז-תריח) תשובה למפקפקים ביראת שמים של הרבנים הסומכים ידם על היתר המכירה — וה' הטוב יכפר בעד.

לגבות מכל אחד ביחס השווה לכמות שהוא קיבל. שהרי אינה דומה הוצאה עבור אדם הצורך פירות במשקל 1 ק"ג בשבוע להוצאה עבור אדם הצורך 10 ק"ג בשבוע. אלא שכאן התעוררה השאלה הרי נאמר במשנה (שביעית פ"ח מ"ג):

"אין מוכרים פירות שביעית לא במידה ולא במשקל ולא במניין ולא תאנים במניין ולא ירק במשקל".

הירושלמי (שביעית פ"ח ה"ג) שאל מדוע נאסרה השקילה וז"ל:

"למה? כדי שימכרו בזול! וישקלו בליטרה וימכרו בזול? אם אמרת את כן אף הוא אינו נוהג בהן בקדושה".

הר"ש והרא"ש (פ"ח מ"ג) הביאו את דברי הירושלמי, כשהרא"ש (שם ד"ה אין מוכרין) ביאר את דבריו, ומשמע מלשונו שלמסקנת הירושלמי, יש כאן שני נימוקים נפרדים. וז"ל:

"פירוש, מתוך שנמכרין באומד נמכרים בזול. ופריך וישקלו בליטרא ויצוו למוכרם בזול. ומוסיף עוד טעם לדבר דמתוך ששינו ממכרם מדרך כל השנים, ינהג בהם קדושת שביעית ולא אתי לזלזולי בהו, וגם נמכרים בזול..."

כפי שעולה מהירושלמי לדעת הרא"ש (שם) וכמו שפירש גם הפני משה (שם), שני הטעמים לאיסור שקילה הם:

א. שקילת פירות גורמת בדרך כלל שהמוכר יחשב את מחיר הפירות במדוייק. דבר זה נוגד את רצון חכמים, שגם כאשר מוכרים פירות שביעית באופנים המותרים[36], אסור לעשות בהם סחורה.

ב. הימנעות מהשקילה תהווה תזכורת לקונה שיש לשמור קדושת שביעית על הפירות, ולא יבוא לזלזל בהם.

הרש"ס בפירושו לירושלמי (שם ה"ג) פירש אף הוא כדברי הרא"ש, אך את הטעם הנוסף פירש באופן קצת שונה. לדעתו, הטעם השני לאיסור שקילה הוא, שסימן הוא למוכר שיש לנהוג קדושת שביעית בכסף שמקבל תמורת הפירות[37]. הרמב"ם

36. מכירה מותרת כגון: כשנשארו בידיו פירות שקיבל כדין, או כאשר הוא קוטף ובנו מוכר במקומו.

37. יתכן שאינו חושש שלא ינהגו קדושת שביעית בפירות, כיון שבין כך הוא מוכר לו כמות מועטה כמבואר ברמב"ם (פ"ו ה"א) וכפי שנתבאר בהרחבה בשבת הארץ (שם אות א). לכן מסתבר שכיון שהקונה קונה דבר מועט והוא יאכל את כל הפירות, שקנה ומסתבר שלא ינהג בהם מנהג ביזיון. מה שאין כן יש חשיבות להזכיר למוכר שכאשר מקבל כסף הוא צריך לנהוג בו קדושת שביעית. כיון שכסף הוא דבר המתקיים ועובר מאדם לאדם, לגביו החשש גדול יותר.
ניתן להוכיח זאת מפשט דברי התוספתא (שביעית פ"ו הי"א) שמותר למכור כמות מועטת של פירות, אף לאדם שאינו מקפיד לנהוג בפירות קדושת שביעית. טעם הדבר התבאר בדברי הגראי"ה קוק זצ"ל בשבת הארץ (פ"ח הט"ז אות ב) שבפירות שאינם מתקיימים זמן רב אין

ביאר את איסור שקילה בלא שהזכיר במפורש את נימוקי הירושלמי, אלא הביא את האיסור כחלק מאיסור סחורה, וז"ל (הל' שמיטה ויובל פ"ו ה"ג):

"כשמוכרין פירות שביעית אין מוכרין אותם לא במידה ולא במשקל ולא במניין כדי שלא יהיה **כסוחר** בפירות שביעית אלא מוכר המעט שמוכר באסכרה להודיע שהוא **הפקר** ולוקח הדמים **לקנות בהן אוכל אחר**"[38].

וכתב הרדב"ז (שם ד"ה להודיע) שמה שכתב הרמב"ם "להודיע שהוא הפקר", תואם את הנימוק הראשון בירושלמי. כלומר, אסור לשקול כדי שימכור בזול, ועל ידי כך יידעו שזה הפקר וכהגדרת הרדב"ז (שם): "כי הזוכה מן ההפקר מוכר בזול". ואף אם ישקול וימכור בזול אין תועלת בכך, כיוון שיש צורך שהמוכר יזכור לנהוג קדושת שביעית במעות, כפי שכתב הרש"ס (פ"ח ה"ג). או בכדי שהקונה יזכור לנהוג קדושת שביעית בפירות, כפירוש הרא"ש (פ"ח מ"ג) והפני משה (שם ה"ג ד"ה וישקלו).

בפשטות לפי כל הטעמים הנ"ל אין בעייה בשקילת פירות המחולקים על ידי אוצר בי"ד, שלא בדרך מכירה:

1. בחלוקת פירות אין כאן מכירה כלל, ממילא אין שייך הטעם "כדי שימכרו בזול".
2. בכסף שמקבל בעל החנות אין כלל קדושת שביעית, כיוון שהכסף אינו עבור הפירות.
3. אין חשש שהצרכן יימנע מלנהוג קדושת שביעית בפירות, מעצם העובדה שהוא לא קונה את הפירות, אלא מקבל אותם.

אמנם משיטת הגר"א (שנו"א פ"ח מ"ג ד"ה אין מוכרין) משמע שמסקנת הירושלמי שעצם השקילה היא זלזול בפירות שביעית[39].

חשש שלא ינהג בהם קדושה. כל שכן במכירת פירות שביעית לאדם רגיל, הבין הרש"ס (שם) שחז"ל לא היו מונעים את השקילה מטעם זה.

38. ועי' דבר השמיטה (פ"ח מ"ג ד"ה אבל הענין) שביאר את הירושלמי (שם) אליבא דהרמב"ם, שלמכור על ידי שקילה במחיר רגיל פשוט שאסור כיון שזוהי הדרך של הסחורה — ולזה נתכוין הרמב"ם בתחילת ההלכה. אמנם גם מכירה רשמית בזול עלולה לגרום זלזול בפירות שביעית — לכן תיקנו שתהיה מכירה אכסרה (בהערכה) בכדי שלא ייקרו את המחיר — ומאידך אסור מראש למכור כרגיל בזו בכדי שיהא היכר שאלו פירות הפקר.

39. וכן בביאורי הגר"א לירושלמי (שם כת"י א) כשזו כוונת הירושלמי במסקנא (שם) "אם את אומר כן אף הוא אינו נוהג בהם קדושה...". לפי גירסתו הירושלמי הציע בהו"א, דוקא למכור ביוקר כמו בשר קדשים, ומסקנת הירושלמי שאין להשוות זאת לבשר הקדש כיון שעצם השקילה של פירות שביעית היא עצמה זלזול בפירות שביעית. ועי' פאה"ש (סי' כו ס"ק י) שכתב שגי' הגר"א בירושלמי (שם) מתיישבת דוקא עם שיטת הרמב"ם שאיסור שקילה נובע מאיסור סחורה, ובשל כך אסור למכור פירות שביעית ביוקר, אף שבהקדש הדבר מותר לתועלת הקדש.

אך גם לשיטת הגר"א נראה שיש להקל, כיוון שאם שוקל על מנת לחלק פירות שביעית לאנשים, אין השקילה לצורך מכירה[40]. בעוד, שכל הדיון בירושלמי הוא ביחס לדברי המשנה (פ"ח מ"ג) "אין מוכרין פירות שביעית לא במדה וכו'..." מוכח, שאיסור השקילה הוא דווקא כאשר השקילה היא לצורך מכירה ולא לצורך אחר. וכך כתב בשו"ת אז נדברו (ח"י סי' מה) ובהלכות שביעית (סי' ז ס"ק כו באה"ל ד"ה כסוחר) בדעת הגר"א[41]. כך גם מסיק למעשה בשו"ת משנת יוסף (ח"א סי' כג אות ג-ד) ובספר שביעית כהלכתה (סי' ד סעי' ה) שעיקר איסור השקילה הוא רק במכר.

ונראה לומר שכאשר חלוקת פירות שביעית של אוצר בי"ד, נעשית בחנויות שמוכרים בהם גם פירות אחרים — אזי אם שוקלים את פירות השביעית שוקלים, ועל פי זה גובים את סכום ההוצאות — הדבר עלול לגרום לקונים להתייחס לפירות כבשאר שנים. לכן, צריך שיהיה ניכר בצורה בולטת שפירות אלו הם "אוצר בי"ד", ושיש להם לנהוג בהם קדושה.

י. ביעור של פירות אוצר-בי"ד

בתוספתא (שביעית פ"ח ה"ג) נאמר:

> "הגיע שעת הביעור, עניים אוכלין אחר הביעור אבל לא עשירים דברי ר' יהודה, ר' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלין אחר הביעור. ר' שמעון אומר עשירים אוכלין מן האוצר אחר הביעור. מי שיש לו פירות לחלק מחלקן לעניים. מי שיש לו פירות שביעית והגיע שעת הביעור, מחלק מהן לשכניו ולקרוביו ולמיודעיו ומוציא ומניח על פתח ביתו ואומר אחינו בית ישראל כל מי שצריך ליטול יבא ויטול, וחזור ומכנים לתוך ביתו ואוכל והולך עד שעה שיכלו".

אמנם אם אדם שוקל או מודד כמות של פירות — בכדי שהתבשיל ייצא מוצלח — נראה שיודה הגר"א שיש להקל, כיון שכיון שזוהי דרך השימוש בשאר השנה לצורך האכילה וללא השקילה התבשיל או המאפה לא יהיו נאכלים כדרכם — הרי שכאן אין כאן ביזיון פירות שביעית אלא צורך פירות שביעית משום "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה".

40. ואף שלפי מה שכתב המקדש דוד (סי' נט ס"ק ה ד"ה כתב המהרי"ט) לדעת הגר"א האיסור לשקול פירות שביעית, הוא מטעם ביזיון קדשים, כפי שאסור לסוך בשמן של שביעית בתוך המרחץ. אך כאמור בהמשך נראה שגם הוא יודה שכל הביזיון הוא כשזה נעשה דרך מכירה.

41. מתוך שהביא בפאה"ש (סי' כו סעי' ג) הביא את לשון הרמב"ם מבלי שהביא את דעת רבו הגר"א כחולקת. ולענ"ד נראה להוסיף שעצם העובדא שהפאה"ש (בביש"ר שם) מוכיח שלפני הרמב"ם היתה הגי' בירושלמי כגי' רבו, ולפיה איסור שקילה הוא פועל יוצא של איסור סחורה — אם כן פשוט שהוא סבר שגם לדעת הגר"א כאשר אין בעיה של סחורה — מותרת שקילת פירות שביעית.

וכתב הרמב"ן (ויקרא כה ז) בפירוש התוספתא (שם), וז"ל:

"...ולמדנו מפורש שאין ביעור אלא לבער הפירות מרשותו ולהפקירם... בראשונה היו בית דין עושין אוצר בכל עיר ועיר... ואלו הפירות המכונסים לאוצר בית דין אינן צריכין ביעור אחר שכבר מבוערין הם מן הבית, ואחד עניים ואחד עשירים מותרין לאחר הביעור לקבל מהם מיד בי"ד ולאכלן..."

פשוט, שכאשר הפירות בשעת הביעור היו בידי בי"ד, זה עצמו נחשב כמעשה של ביעור, כיוון שהם נמצאים מחוץ לבית הצרכנים ואינם שייכים לאדם מסויים. לכן מותר לאכלם לאחר מכן, שהרי הלכה כרבי יוסי (שביעית פ"ט מ"ח) שניתן לאכול פירות שביעית אחר הביעור. בדרך זו מבאר החסדי דוד (שביעית פ"ח ה"ג) את מסקנת התוספתא (שם)[42]. באופן דומה כתב הרדב"ז (הל' שמטו"י פ"ז ה"ג — פירוש השני) בשיטת הרמב"ם (שם). לפי אותו הסבר, מה שכתב הרמב"ם (שם) שביעור פירות שביעית הוא שריפתם[43], זהו דווקא כשאין אוצר בי"ד, והפירות נקטפו על ידי אדם פרטי. אבל אם הפירות נקטפו עבור אוצר בי"ד הם פטורים מביעור וניתן לאכלם[44]. אך הסבר זה אינו מפורש ברמב"ם.

אמנם בדברי הרמב"ן יש להסתפק, מה הדין כאשר הפירות כבר הגיעו לצרכנים, האם הם חייבים לבערם בשעת הביעור? ייתכן שהרמב"ן חידש רק שאם הפירות **ברשות הבי"ד בשעת הביעור**, דווקא אז הם נחשבים כמבוערים? או שמא סובר הרמב"ן שפירות שהיו אי-פעם ברשות בי"ד, חל עליהם פטור גמור מחיוב ביעור. במנחת שלמה (ח"א סי' נא אות יז) כתב שאוצר בי"ד אינו יוצר פטור גמור על הפירות, ואם בשעת הביעור הפירות הם ברשות הצרכנים, חייבים הם להפקרים כפי המוזכר בתוספתא (שם).

42. לדעת החסדי דוד (שם) התוספתא מוסיפה את דעת ר"ש על מחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי במשנה (שביעית פ"ט מ"ח) כיון שהיא מתייחסת לביעור פירות באוצר בי"ד — ולפיה ר"ש סובר ש"עשירין אוכלין מן האוצר אחר הביעור", אפילו למ"ד שבמקום שאין אוצר בי"ד אסור לבעל השדה (שנחשב עשיר) לאכול את פירותיו המופקרים אחר הביעור — על פי הכלל שהפירות האחרים שבידי הבי"ד שלא גדלו בשדהו מבטלים את פירותיו האסורים — אך למעשה אין לכך נפק"מ כיון שההלכה שכולם אוכלים אחר הביעור — רק שפירות שבידי בי"ד הם מבוערים מעצמם.

43. הרמב"ם אף הוא פוסק כרבי יוסי — רק שגורס בדבריו (שביעית פ"ט מ"ח): "אחד עניים ואחד עשירים אין אוכלין אחר הביעור", ולכן פסק (הל' שמיטה ויובל פ"ז ה"ג) שביעור הוא שריפה. אך לדעת הרדב"ז (שם) התוספתא דנה באוצר בי"ד ודעת רבי יוסי (שם פ"ח ה"ג) שלכו"ע מותר לאכול אחר הביעור.

44. כמובן שלפי פירוש זה הרמב"ם מקבל באופן עקרוני יכולת של בי"ד לקצור את הפירות כמו שנתבאר לעיל).

הסבר זה בדברי הרמב"ן צ"ע כיוון שהרמב"ן (שם פסוק ז) תולה את חיוב הביעור במציאות "כשאין אוצר בעיר ולא בי"ד". משמע, שכאשר יש בעיר אוצר בי"ד שוב אין חיוב ביעור, גם אם בשעת הביעור הפירות בידי הצרכנים.

המנחת שלמה (שם) תירץ שהרמב"ן לא התכוון לומר שאם יש אוצר בי"ד בעיר, פקעה חובת הביעור מהפירות. כל כוונת הרמב"ן לומר, שקיום מצוות הביעור שכיחה יותר, כשאין אוצר בי"ד בעיר, בעוד, שכאשר יש אוצר בי"ד בעיר, מציאות חיוב הביעור נדירה יותר. הסיבה לכך, שלפי התוספתא בי"ד היו מחלקים בכל ערב שבת מזון לכל השבוע, מצב שלא איפשר לאדם לאצור פירות בכמות מרובה. לכן, כאשר לא נשארה בידיו כמות של אוכל הגדולה יותר משלוש סעודות, הוא היה פטור מחיוב הביעור. אך אם אדם בפועל היה לוקח הרבה פירות וחלק מהם נשארו לו — חייב להפקיר את הפירות כפי כללי דין ביעור.

כדעת המנחת שלמה (שם) כתבו גם בשו"ת משנת יוסף (ח"ב סי' יט אות א, סי' כו אות ה) ובקונטרס מנחת ירושלים (עמ' קסה אות כז). וכתב בדרך אמונה (פ"ו ס"ק יט ובציון ההלכה שם אות מו) שאף אם הפירות בחנות בשעת הביעור זה נחשב ביד בי"ד, משמע שאחר שזה הגיע לידי האדם הפרטי הוא חייב בביעור.

מתוך דברי החזו"א (שביעית סי' יא ס"ק ז ד"ה אם הגיע זמן הביעור) משמע לכאורה, שהפטור מביעור הוא גם אם אדם קיבל את מזונותיו מבי"ד קודם הביעור, וז"ל (שם):

> "אם הגיע זמן הביעור ויש לו לבעה"ב פירות במחובר ואין פירות אלו מדחין את הביעור... לדעת הרמב"ן אין בהן דין ביעור כיוון שהן הפקר. שכל זמן שהן מחובר רחמנא אפקרינהו, וכמו שכתב רמב"ן דבזמן שנוטלין בי"ד לאוצר, אין צריך ביעור יותר. אבל לדעת הר"מ צריך ביעור ונאסר בזמן הביעור".

החזו"א למד בדברי הרמב"ן ש"בזמן שנוטלין בי"ד לאוצר אין צריך ביעור יותר..." — משמע שהפטור מביעור הוא פטור מוחלט ואינו חל גם אם בשעת הביעור הפירות בידי אדם פרטי. אך אין הכרח לומר כן, שכן ייתכן שכוונתו שאין צריך ביעור יותר רק במקרה שהפירות היו בידי בי"ד. כדעת המקילים נקטו בכרם ציון (שביעית הלכות פסוקות פי"ז סעי' טו ובגידולי ציון שם אות יג), וכן כתב בשו"ת כרם שלמה (דיני שביעית סי' ו), ובילקוט יוסף (שביעית ח"א עמ' תלה סעי' ז).

המנחת שלמה (שם ד"ה אף אעפי"כ) נטה להקל אך מטעם אחר. לדעתו אף שלא פקעה חובת ביעור מפירות שהיו ברשות אוצר בי"ד, אך ניתן לאכלם אחר הביעור ברוב המקרים. הטעם לכן הוא, שבפועל כל אחד מהציבור מקבל רק מזון לצורך מאכל בזמן הקרוב, ממילא ניתן לאוכלם גם לאחר הביעור. דין זה מפורש ברמב"ם (הל' שמטו"י פ"ז ה"ג) שבשעת הביעור יכול אדם להשאיר

לעצמו מזון ג' סעודות ולחלק כמות זו לכל אחד ממיודעיו, כשהם יכולים לאכול ממה שקיבלו גם לאחר הביעור.

אמנם קולא זו אינה מעשית בצרכי אוכל שמטבעם נלקחים בבת אחת לזמן מרובה, כגון יין שימורים וכדו'.

למעשה: מי שברשותו יין שקיבל מאוצר בי"ד, והגיע שעת הביעור[45], עליו להפקירו מחוץ לביתו בפני שלושה אנשים. לאחר מכן יכול גם לזכות במה שהפקיר ולהשתמש בו .

אם שכח ונזכר לאחר מכן, יכול לקיים בו מצוות ביעור בשעה שנזכר, ואין היין נאסר. טעם הדבר, שמצרפים את דעת הפוסקים שפקעה חובת ביעור מפירות אוצר בי"ד, לפוסקים[46] שאם אדם לא ביער פירות שביעית מחמת אונס, אין הפירות נאסרים. לכן אין היין נאסר בשתייה, אך יש לקיים בו מצוות ביעור מאוחר יותר.

45. שעת הביעור של היין היא ערב פסח של השמינית.
46. עי' שבת הארץ (פ"ז ה"ג אות ג).